

Het succes van *De Gouden Eeuw*

**Een kijkersanalyse bij
de televisieserie**

Naam: René Arendsen – 3414418

Opleiding: Master Geschiedenis en Maatschappij in Historisch Perspectief

Docent: Maarten Prak

Inhoudsopgave

Inleiding	3
1. Discussies over publieksgeschiedenis en historische tv-programma's	6
2. Het publiek over <i>De Gouden Eeuw</i> : Twitter	11
3. De kijkcijfers van <i>De Gouden Eeuw</i>	20
4. Enkele interviews met kijkers	29
Conclusie	33
Geraadpleegde literatuur	38
Bijlagen	40

Inleiding

'It seems to have long been a commissioning adage that the only history that worked on television involved Pharaohs or Nazis,'¹ aldus Ian Bremner, één van de producers die meewerkten aan de BBC-serie *A History of Britain* met de beroemde historicus Simon Schama als presentator. Het zestienjarige geschiedenisprogramma uit 2000 en 2001 vertelde het verleden van het Verenigd Koninkrijk vanaf de prehistorie, waarbij alleen voor de laatste twee afleveringen gebruik gemaakt kon worden van bewegende archiefbeelden.² Dat is voor televisiemakers een bijna onoverkomelijke handicap. Desondanks wist *A history of Britain* een miljoenenpubliek te bereiken. De eerste serie afleveringen trok 4,4 miljoen kijkers. 'Better ratings than for *Friends* or the *Simpsons*', jubelde Simon Schama ooit.³

Ook in Nederland bestond bij televisiemakers lange tijd de angst om een historisch programma te maken over een onderwerp waar geen bewegende archiefbeelden van beschikbaar zijn. Zelfs een serie over de meest glorieuze periode uit onze vaderlandse geschiedenis was tot een paar jaar geleden een brug te ver voor de makers van *Andere Tijden*.⁴ De redactie van het bekendste geschiedenisprogramma van de Nederlandse televisie richt zich al meer dan vijfhonderd afleveringen bij voorkeur op de periode vanaf de Tweede Wereldoorlog. Presentator Hans Goedkoop heeft persoonlijk gestreden om de dertiendelige serie *De Gouden Eeuw* toch te realiseren. En net als *A History of Britain* was het Nederlandse geschiedenisprogramma een groot succes. *De Gouden Eeuw* trok gemiddeld inclusief de herhaling 850.000 belangstellenden. Aflevering zes was de meest bekeken aflevering met ruim 1,1 miljoen kijkers.⁵ Ook de recensenten waren enthousiast. Op een website voor historici is de volgende passage te lezen: 'Om te zorgen dat de kijkers in de loop van de dertien delen niet afhaakten, hebben ze dan ook alles uit de kast gehaald. Mooie beelden, leuke animaties, onverwachte locaties en een reeks verrassende sprekers, zoals de laconieke kanonnenexpert Nico Brinck....Ik schreef het al: historici kunnen tevreden zijn.'⁶ Ook tv-recensent Jean-Pierre Geelen was in de *Volkskrant* lovend over *De Gouden Eeuw*. Hij vergeleek een aflevering met een BBC-documentaire over

1 I. Bremner, History without archives: Simon Schama's A history of Britain. In: *The Historian, Television and Television History* (Luton, 2001), 63.

2 S. Schama, Fine-cutting Clio, *The Public Historian*, Vol. 25, No. 3 (Summer 2003), 25.

3 J. de Groot, *Consuming History* (Oxon, 2009), 159.

4 R. Agterberg, N. Goedhart, Gouden Eeuw blijkt gouden greep, *DUB 20 maart 2013*.

5 Bron: Stichting Kijk- en luisteronderzoek

6 M. van Tielhof, TV-serie De Gouden Eeuw, www.historici.nl, 7 maart 2013.

Hitler die op hetzelfde moment werd uitgezonden op het Vlaamse Canvas. Geelen was weinig enthousiast over de Britse productie die volop gebruik maakte van bewegende archiefbeelden. 'Vorm oversteeg hier niet de inhoud, maar verhulde die door af te leiden - een probleem dat de makers van *De gouden eeuw* stukken smaakvoller wisten te omzeilen. De wonderlijke les van geschiedenis op tv: hoe minder beeld, hoe meer ervan te maken valt.⁷ Zelfs presentator Hans Goedkoop durfde vooraf niet te dromen dat een televisieserie over de Gouden Eeuw zoveel kijkers wekelijks zou boeien. Bij de presentatie van de serie noemde hij het stoer om 'in deze tijden van crisis zoveel geld neer (te) tellen voor een geschiedenisserie waarbij geen bewegend beeld beschikbaar is.'⁸

Het succes van de televisieserie *De Gouden Eeuw* vraagt om een nadere beschouwing. Het programma leverde een unieke prestatie in de Nederlandse televisiegeschiedenis. Voor het eerst wist een historische documentairereeks over een periode vóór 1900 een miljoen kijkers te behalen. De laatste jaren zijn er meer voorbeelden van historische televisieseries zonder bewegend archiefmateriaal, maar deze benaderden nooit de kijkcijfers die *De Gouden Eeuw* behaalde. De achtdelige serie *Het Verleden van Nederland* kwam het meest in de buurt met gemiddeld ongeveer 600.000 kijkers.⁹ Als publiekshistorici en televisiemakers het succes van *De Gouden Eeuw* willen evenaren, moeten ze zich afvragen hoe zij een aantrekkelijk en populair geschiedenisprogramma kunnen maken zonder dat ze gebruik kunnen maken van bewegende archiefbeelden. Welke oplossingen voor dat probleem weet de kijker van *De Gouden Eeuw* het meest te waarderen?

Om die vraag te beantwoorden, zijn tegenwoordig diverse middelen beschikbaar. Ik zal drie publieksbronnen voor dit onderzoek raadplegen, maar om te beginnen maak ik een analyse van de discussie over publiekshistorie in het algemeen en over een geschiedenisprogramma voor de televisie in het bijzonder. Historici en televisiemakers doen in de literatuur aanbevelingen voor het maken van een geschiedkundige televisieproductie. De meest kenmerkende, door 'de deskundigen' genoemde, criteria worden in het volgende hoofdstuk op een rijtje gezet en kort besproken. Vervolgens kijken we of deze aanbevelingen ook genoemd worden door het publiek van *De Gouden Eeuw*. De eerste bron die daarbij aan bod komt, is het sociale medium Twitter. Tijdens en direct

7 J.P. Geelen, Geschiedenis, *Volkscrant* 9 januari 2013.

8 Nauta, H., Toen Amsterdam het New York van de wereld was, *Trouw*, 7 december 2012.

9 Stichting Kijkonderzoek

na de televisie-uitzendingen hebben de kijkers veelvuldig hun mening over het televisieprogramma *De Gouden Eeuw* gegeven. We kijken of deze meningen over dertien uitzendingen overeenkomen met de criteria die naar voren komen in de literatuur over publieksgeschiedenis. Omdat twitteraars geen goede afspiegeling zijn van de Nederlandse samenleving is het belangrijk ook andere publieksbronnen te raadplegen. De kijkersanalyse van de stichting Kijk- en Luisteronderzoek is een goede volgende stap. Deze organisatie bestudeert op basis van een representatieve steekproef dagelijks het kijkgedrag van de Nederlanders. Vooral de momenten waar grote groepen kijkers tijdens een uitzending afhaken zijn interessant. Zijn er raakvlakken tussen deze momenten en de criteria die genoemd worden in de literatuur? Tot slot houd ik een reeks interviews met een kleine, willekeurige groep Nederlanders die één of twee uitzendingen van *De Gouden Eeuw* (her)bekijken aan de hand van een vragenlijst. Wat vinden zij sterke en zwakke punten tijdens deze afleveringen en komen die overeen met de aanbevelingen die naar voren komen in de literatuur?

Publicaties rond publieksgeschiedenis zijn de laatste jaren veelvuldig verschenen. Dat begon in de jaren zeventig van de twintigste eeuw in de Verenigde Staten en de laatste jaren zien historici ook in Nederland steeds meer het belang van de verbinding tussen geschiedwetenschap en het grote publiek. Opvallend is dat in deze publicaties de mening van het publiek zelf nooit gevraagd wordt. Daar wil ik met dit onderzoek verandering in brengen. Na het bestuderen van de literatuur over publieksgeschiedenis en het maken van een uitgebreide kijkersanalyse hoop ik een nauwkeurig beeld te geven van welke elementen een belangrijke rol spelen bij het succes van *De Gouden Eeuw* bij het grote televisiepubliek. Wellicht kan dit onderzoek een aanmoediging zijn voor televisiemakers om dit soort geschiedenisprogramma's te produceren. Ook over periodes vóór 1900.

1. Discussies over publieksgeschiedenis en historische tv-programma's

Publieksgeschiedenis is 'een vorm van geschiedoverdracht die zoveel mogelijk aan een bepaalde doelgroep is aangepast met navenante versimpeling van de inhoud.'¹⁰ Deze uitspraak komt van de Rotterdamse historicus Willem Frijhoff en daarmee verwoordt hij de mening van een groot aantal vakgenoten. Ook film- en televisiemakers zijn zich bewust van het feit dat hun media nooit recht kunnen doen aan de complexiteit van wetenschappelijk onderzoek. Documentaireregisser Dirk Eitzen is duidelijk over wat het publiek wil en wat het niet wil. Uitleg over de complexiteit van het verleden is weinig interessant voor de kijker. 'What they want more than anything is...a powerful emotional "experience"'.¹¹ Leo Vroman verwoordde de moeilijkheid van audiovisuele publieksgeschiedenis in 1984 met het gedicht *De cultuurgeschiedenis, door en voor televisie vereenvoudigd en van uitleg voorzien*.

De rijken speelden volksdansen,
de herders hoogstens op een fluit.
Dat was het ergste bij de Fransen.
Daar brak dus revolutie uit.¹²

Moet een publiekshistoricus via de televisie dan vooral makkelijke emoties of versimpelde interpretaties overbrengen? De verschillen tussen een academische en een publiekshistorische productie zijn inderdaad groot. Er bestaat wederzijdse argwaan tussen de historicus die een compleet verhaal wil vertellen en de regisseur die vooral een (visueel) aantrekkelijke productie wil maken. De Nijmeegse hoogleraar Dolly Verhoeven filosofeerde in haar oratie hardop over de verschillen tussen publieksgeschiedenis en geschiedwetenschap. 'Is publieksgerichte geschiedenis vergeleken daarmee niet eenvoudig een kwestie van versimpelen en weglaten, of – erger – van het bevestigen en creëren van mythen? Dat dit soort verschijnselen zich voordoet, kan niet ontkend worden. Maar is dat een reden om het hele terrein van publieksgerichte geschiedenis te diskwalificeren?'¹³ Verhoeven beantwoordt deze vraag ontkennend. Zij ziet een grote markt voor historici die proberen een geschiedkundig verhaal te vertellen voor een groot publiek. In de Verenigde Staten is dat al langer bekend. Daar kwam 'public history' in de

10 P. Schulten, *Geschiedenis en journalistiek*. In: *Geschiedenis in de praktijk* ('s-Gravenhage 1994), 121.

11 Groot, 151.

12 L. Vroman, *De cultuurgeschiedenis, door en voor televisie vereenvoudigd en van uitleg voorzien* (Amsterdam 1984), 23.

13 D. Verhoeven, *Met open vensters. Nijmeegse geschiedenis tussen wetenschap en publiek* (Nijmegen 2009), 8.

jaren 1970 op als oplossing voor het grote aantal academici dat binnen de universiteit geen baan vond.¹⁴ Sommigen hebben meegewerkt aan de vele historische programma's die de laatste jaren te zien waren op de Amerikaanse televisiezenders. De inschatting wordt gemaakt dat zowel kinderen als volwassenen tegenwoordig het meest leren over de geschiedenis via de televisie.¹⁵ Eerst waren er vooral series over de twintigste eeuw, maar vanwege de toename van technische middelen die producenten tot hun beschikking hebben, worden ook steeds meer programma's over eerdere periodes gemaakt.¹⁶ Professor Robert A. Rosenstone was betrokken bij verschillende historische documentaires in de Verenigde Staten. Hij schetst een opbouwende taak voor de filmmaker: 'I can't give them reality but I can give them a credible representation of reality and tell them certain things about it which may affect who they are and how they view the world.'¹⁷ Dat is een hoopvolle benadering. Hoewel veel geschiedwetenschappers spreken over de gevaren van de publiekshistorie lijkt het mij beter om het te hebben over de spanning tussen beide vormen van geschiedschrijving. Als de historicus de risico's benoemt en nauwlettend in de gaten houdt, kan hij het avontuur van de publieksgeschiedenis tegemoet treden. Frijhoff verwoordde het bij zijn afscheid als hoogleraar aan de Rotterdamse Erasmus Universiteit als volgt: 'Ook als wetenschapper – ik zou zelfs zeggen: juist vanuit zijn eigen verantwoordelijkheid als wetenschapper – selecteert, interpreteert en vertelt de historicus ten behoeve van en uit naam van de gemeenschap waarvoor hij werkt en schrijft.'¹⁸

Na een korte weergave van de spanning tussen academische geschiedwetenschap en publiekshistorie is het zinvol om te bestuderen welke aanbevelingen historici en televisiemakers geven bij de productie van een geschiedenisprogramma. De belangrijkste elementen die zij noemen, onderstreep ik. Zoals vaker het geval is, zijn de 'deskundigen' het ook hierover oneens, maar een aantal aanbevelingen geven ze unaniem: De televisiemaker moet het verhaal zo mooi mogelijk vertellen én in beeld brengen. Historicus en BBC-presentator Simon Schama zegt dat 'great story-telling is what makes history live in the minds of the present generation; what connects the past and the future; the historian with the public; learning with imagination.'¹⁹ Voor het beeldprobleem geeft zowel de Engels- als de Nederlandstalige literatuur een concrete oplossing, namelijk goede locaties.

14 P. Knevel, Het verleden is niet van historici, *Geschiedenismagazine* vol. 4 (2008), afl. 4, 27.

15 G. Edgerton, *Television as Historian. A different kind of history altogether* (Lexington 2001), 1.

16 R. Rosenstone, *History on film. Film on history* (Harlow 2006), 72.

17 Ibidem, 88.

18 W. Frijhoff, *Dynamisch erfgoed* (Amsterdam 2007), 39-40.

19 I. Bremner, *History without archives*, 68.

In de BBC-serie *A history of Britain* reist Schama van de ene naar de andere plek op de Britse eilanden om te vertellen over een bijbehorende gebeurtenis of periode. Vaak was deze locatie drastisch veranderd, maar bij duisternis viel dat minder op. Daarnaast kreeg de kijker direct informatie hoe hij de locatie zelf kon bezoeken.²⁰ Het programma *Het Verleden van Nederland* heeft goed naar het Britse equivalent gekeken. In de tv-serie gaat presentator Charles Groenhuijsen ook op reis en hij bezoekt de historische locaties uit de vaderlandse geschiedenis. De makers kozen voor een vorm zonder re-enactment en interviews. De kijker ziet voornamelijk beelden van landschappen, tekeningen, schilderijen en andere bronnen. De informatie is zeer gedoseerd en het verteltempo blijft laag. Het *Verleden van Nederland* kreeg in 2009 een uitgebreide beschouwing in het *Tijdschrift voor Geschiedenis*. Het is overigens jammer dat een dergelijke analyse over *De Gouden Eeuw* helaas in geen enkel vaktijdschrift is verschenen. In het artikel over *Het Verleden van Nederland* schreef docent film, televisie en geschiedenis en historische documentairemaker Chris Vos dat de trage cameravoering over het landschap vooral erg mooi werkt bij de afleveringen over de periode vóór 1500. Ook is Vos enthousiast over de het gebruik van camera, montage en geluid. 'De plechtige vormgeving, de zware muziekmix en het lage tempo geven *Verleden* 'gewicht' mee. Juist daardoor wordt in alle filmische en narratieve lagen autoriteit uitgestraald.'²¹ Teksten en muziek zijn volgende elementen waaraan in de Engels- en Nederlandstalige literatuur belang wordt gehecht bij historische televisieprogramma's. Vooral in de Verenigde Staten en in het Verenigd Koninkrijk wordt een goede tekstschrijver sterk aanbevolen. Schama wilde alle teksten van *A History of Britain* zelf schrijven. 'I also believed that if a series purporting to cover thousands of years of history was to have any chance of coherence, that coherence had to come from the necessarily opinionated and frankly subjective interpretation of a single author.'²² De achtergrondmuziek vindt Vos vooral belangrijk voor het romantiserende effect op het verhaal.²³

Chris Vos heeft in Nederland veel geschreven over geschiedenis als thema in film en televisie. Hij benoemt in verschillende publicaties personificatie als belangrijk element in een historische televisiedocumentaires. Dit heeft te maken met de narratieve vorm die Vos als dominerend ervaart bij visuele geschiedschrijving.²⁴ Het is opvallend dat vooral

20 Ibidem, 69.

21 Ch. Vos, Op zoek naar een Nederlandse identiteit. In: *Tijdschrift voor Geschiedenis* vol. 3 (2009), 379.

22 Schama, 18.

23 Ibidem, 383.

24 Ch. Vos, Breaking the Mirror. Dutch television and the History of the Second World War. In: *Television*

Nederlandse auteurs personificatie sterk adviseren bij de productie van een geschiedenisprogramma op televisie. Gerda Jansen Hendriks vertelt in een Engelstalige bundel over haar ervaringen in Nederland als documentairemaker met een voorliefde voor historische thema's. 'Since film constitutes a very flat and linear way of providing factual information and is not very suited to dwelling on abstract ideas, it is often uses pars pro toto: a small story with a limited number of characters and a clear location, that nonetheless contains all the elements of the bigger issue at stake...'²⁵ Vos noemt binnen het element personificatie ook het belang van een herkenbare presentator met wie de kijker zich kan identificeren.²⁶ Op dit punt wordt in de Engelstalige literatuur nog meer de nadruk gelegd. De narratieve vertelvorm hangt hier helemaal vast aan de presentator en minder aan een herkenbare hoofdpersoon in het verhaal. We kunnen twee presentatievormen voor een geschiedenisprogramma onderscheiden. Schama en Groenhuysen stralen in respectievelijk *A History of Britain* en *Het Verleden van Nederland* autoriteit uit en zijn overtuigd dat ze het enige juiste verhaal over de geschiedenis van hun land vertellen. Ze geven de kijker weinig ruimte om zelf na te denken over andere perspectieven of interpretaties.²⁷ Michael Wood maakte in Groot-Brittannië met *In Search of Myths and Heroes* een ander soort geschiedenisprogramma. Hij ontmoette iedere uitzending meerdere deskundigen die hun eigen interpretatie over gebeurtenissen uit het verleden gaven. Wood was de presentator die wilde weten, Schama de presentator die het weet.²⁸ Hans Goedkoop voegde zich met *De Gouden Eeuw* in de eerste categorie. Ik noem de herkenbare presentator als apart onderdeel, omdat dit als een zeer belangrijk aspect wordt gezien bij een geschiedenisprogramma op televisie zonder bewegend archiefbeeld. Zowel 'de wetende' als 'de nieuwsgierige' presentator neemt de kijker bij de hand op reis door de geschiedenis, vertelt het verhaal en vraagt desgewenst aan deskundigen om nadere uitleg. Hiermee is een groot deel van het beeldprobleem voor televisiemakers opgelost. Of kijkers dat ook zo ervaren, bekijken we in de volgende hoofdstukken.

Chris Vos noemt ook dramatisering als belangrijk element voor een geschiedenisprogramma op televisie. Hierbij worden historische gebeurtenissen op een

Histories (Lexington 2001), 138.

25 G. Jansen Hendriks, How to present riots that have not been filmed. In: *The Historian, Television and Television History* (Luton 2001), 56.

26 Ibidem, 382.

27 E. Bell, A. Gray, History on television, charisma, narrative and knowledge, *European Journal of Cultural Studies* 2007 10, 127.

28 Ibidem, 130.

bepaalde manier gerangschikt of verbeeld zodat het een spannend effect heeft op de kijker.²⁹ Deze concrete aanbeveling kom ik onder deze scherpe bewoordingen nauwelijks tegen in de literatuur. Toch is het een bijna vanzelfsprekend element in een visuele geschiedenisproductie. *A History of Britain* filmde vaak bij duisternis, omdat de historische locatie dan beter tot zijn recht komt. Ook dit heeft gevolgen voor het dramatische effect van de scène.³⁰ Opnames tijdens de duisternis of een mooie zonsondergang kunnen ook getypeerd worden als romantisering. Vos noemt dit als apart en belangrijk aspect van een historische televisieproductie, maar hij doet dat vooral in de vorm van een liefdesverhaal in een speelfilm.³¹ Ik voeg het aspect romantisering voor de historische documentaire daarom samen met dramatisering. Volgens Vos zijn deze elementen in zowel de fictieve als informerende televisieproductie noodzakelijk voor de identificatie van de kijker met het onderwerp: 'deze vorm van audiovisuele geschiedschrijving is vooral op zoek naar de betrokkenheid van de toeschouwer door aan te sluiten bij zijn actuele leefwereld en zijn verlangens.'³²

Dat brengt ons bij een belangrijk element van een historische televisieproductie waar de Angelsaksische en Nederlandse deskundigen volledig uit elkaar lopen. De actualisering van de geschiedenis is een aspect waar in Nederland zeer veel belang aan gehecht wordt. Het onderwerp dat centraal staat in het televisieprogramma moet herkenbaar en relevant zijn. Dolly Verhoeven is daar in haar oratie heel duidelijk over. 'Mensen gebruiken de geschiedenis om het heden te begrijpen en te beoordelen, om hun eigen positie te duiden en deze een plek te geven in een groter geheel, of eenvoudig om zich te verbazen, te vermaken of nostalgisch te zwijmelen.'³³ In Nederland is het gebruikelijk om te pleiten voor aansluiting bij de actualiteit om een historisch onderwerp interessant te maken voor een televisiepubliek.³⁴ Het lijkt of Nederlanders meer waarde hechten aan het trekken van lessen uit het verleden. De Angelsaksische literatuur kent veel voorbeelden waarin dat scherp wordt veroordeeld.³⁵ Toch kent anachronisme ook in Nederland grenzen. Toen de familie Blokker in hun televisieprogramma *Nederland in twaalf moorden* tijdens een nagesprek sterke parallellen trok tussen het verleden en de huidige samenleving leverde dat veel kritiek op.³⁶ Hierbij werd bijvoorbeeld de angst van de Friezen voor de bekeringsdrift van Bonifatius verbonden met de

29 Ch. Vos, *Bewegend Verleden* (Amsterdam 2004), 167.

30 Bremner, *History without archives*, 69.

31 Vos, *Bewegend Verleden*, 153.

32 Ibidem, 155.

33 Verhoeven, 9.

34 P. Schulten, *Geschiedenis en journalistiek*. In: *Geschiedenis in de praktijk* ('s-Gravenhage 1994), 124.

35 R. Toplin, *History on television. A growing history*. In: *The Journal of American History*, Vol. 83, No. 3 (Dec., 1996), 1111.

36 J. Blokker, *Nederland in twaalf moorden*. Repliek. In: *Tijdschrift voor geschiedenis* 3. (2009), 391.

angst van Geert Wilders voor de Islam.

Een opvallend element dat in Angelsaksische literatuur genoemd wordt, is het gebruik van bronnen. Originele documenten vormden een belangrijk onderdeel in *A History of Britain*. 'A key feature of the film became the texts that the Scots, Welsh and Irish wrote declaring their independence and separate identity. Two of these had never been filmed or photographed before and provide the film with some more original visualised history.'³⁷ Ook in *De Gouden Eeuw* brengt Hans Goedkoop regelmatig een bezoek aan een archief en ziet de kijker veel oude documenten en andere primaire bronnen voorbij komen. Daarmee komen we op basis van literatuuronderzoek op zeven duidelijke aanbevelingen voor historische televisieprogramma's. In de volgende hoofdstukken bekijken we in hoeverre deze zeven elementen ook genoemd en gewaardeerd worden door de kijkers van *De Gouden Eeuw*. Ook geluidseffecten worden genoemd als aanbeveling in de Engelstalige literatuur.³⁸ Aangezien die in *De Gouden Eeuw* niet of nauwelijks een rol spelen, laat ik dit aspect buiten beschouwing.

2. Het publiek over *De Gouden Eeuw* : Twitter

Bestudering van de literatuur heeft zeven concrete aanbevelingen opgeleverd die historici en televisiemakers doen voor het maken van historische programma's. Deze zijn in wisselende mate toegepast in *De Gouden Eeuw*.

- Goede locaties
- Teksten en muziek
- Personificatie
- Een (herkenbare) presentator
- Dramatisering
- Actualisering
- Originele documenten

Hoe belangrijk zijn deze elementen voor het televisiepubliek en in welke mate spreken de kijkers van *De Gouden Eeuw* hun waardering uit over deze aspecten die 'deskundigen' aanbevelen voor een succesvolle historische televisieproductie? De eerste publieksbron die hier aan bod komt, is Twitter. @GoudenEeuw had na vier afleveringen ongeveer

³⁷ Bremner, *History without archives*, 74.

³⁸ J. de Groot, *Consuming History* (Oxon, 2009), 153.

tweeduizend volgers.³⁹ Dit is maar een zeer klein percentage van het volledige aantal kijkers, maar toch levert Twitter na iedere aflevering tientallen inhoudelijke reacties op die een beeld geven van de waardering van kijkers. Het geeft een aardige eerste indruk. Er zijn duizenden tweets met #GoudenEeuw geplaatst.⁴⁰ Voor dit onderzoek bestudeerde ik alle reacties die geplaatst zijn tussen 1 december 2012 en 15 maart 2013. Dat waren ongeveer tweeduizend berichtjes. De eerste aflevering op 11 december 2012 oogstte om onduidelijke redenen weinig tweets. Alleen reactieleden van *De Gouden Eeuw* meldden zich veelvuldig op de sociale media om de aandacht op de serie te vestigen en partnerorganisaties zoals diverse musea in Nederland deden hetzelfde. Deze reacties laat ik hier buiten beschouwing. Dat geldt ook voor de tweets over de website van *De Gouden Eeuw* en over de jeugdvariant *Welkom in de Gouden Eeuw*. Bij het laatste programma werden hoofdpersonen uit de zeventiende eeuw nagespeeld door met name komische acteurs. De jeugdserie was bijzonder vermakelijk en kon zich verheugen in een grote schare fans, maar had met een serieus geschiedenisprogramma weinig te maken. Na een zorgvuldige selectie bleven 663 inhoudelijke reacties van kijkers over.⁴¹ In de versie voor volwassenen is (op een enkele uitzondering na) geen sprake van re-enactment. Presentator Hans Goedkoop reist langs de locaties die een bijzondere rol speelden tijdens de Gouden Eeuw. Hij praat met historici en andere deskundigen en legt zoveel mogelijk een verband tussen het verleden en het heden. In iedere aflevering staat een ander thema centraal. In de eerste uitzending is dat de totstandkoming van de zelfstandige Nederlandse staat in de oorlog tegen Spanje in het algemeen en de Val van Antwerpen in 1585 in het bijzonder. De eerste aflevering kreeg goede kritieken in de dagbladen. *Trouw* schreef: 'Dit is dus eigenlijk de geboorteakte van onze Gouden Eeuw', roept Goedkoop, wanneer hij het verdrag ziet waarin Antwerpen capituleert voor de Spanjaarden. De serie is niet doodgeresearcht, waardoor Goedkoop én de kijker bij tijd en wijle blij worden verrast. Dat is goud waard.⁴²

Vanaf de tweede uitzending op 18 december kwam het twitterpubliek van *De Gouden Eeuw* goed op stoom. Voor iedere aflevering kijk ik eerst of een tweet in één van de bovenstaande zeven categorieën te plaatsen valt. Aan het slot van dit hoofdstuk ga ik ook uitvoeriger in op reacties die niet in één van deze zeven groepen passen. Wat opvalt is dat

39 R. Huiskens, De VOC-mentaliteit in de serie *De Gouden Eeuw*, www.popcornculture.nl, 8 januari 2013. In dit artikel wordt het aantal van tweeduizend volgers na vier afleveringen indrukwekkend genoemd.

40 In december 2013 was #GoudenEeuw is nog altijd te raadplegen. De tweets die voor dit onderzoek relevant zijn, staan in bijlage 1.

41 Zie bijlage 1.

42 Inlegkunde en verrassing in 'De Gouden Eeuw', *Trouw*, 14 december 2012.

twitteraars na aflevering twee vooral reageerden op de locaties en op de actualisering.⁴³ Hans Goedkoop trekt in Leiden de parallel tussen de immigratiestroom van Zuid-Nederlanders en Engelsen naar de Hollandse steden rond 1590 en de arbeidsmigratie in onze tijd. Dat riep zowel positieve als negatieve reacties op van de Twitteraars. Arnoud Veilbrief schreef 'Zélf als ik behoorde tot de harde multicultikern en de #goudeneeuw maakte, zou ik zeggen: nee, dit is te debiel, dit slikt niemand meer.'⁴⁴ Arnoud van Doorn zette ook zijn vraagtekens bij deze actualisering. 'Hopelijk blijft de politieke correctheid van de #GoudenEeuw verder achterwege. Vrees dat de kijker anders afhaakt. Gemiste kans?'⁴⁵ Jacob Jan Voerman was juist wel enthousiast. 'Afl. 2: mooie uitzending iets voor de #PVV en ander volk'⁴⁶ Over het algemeen reageerden Twitteraars erg positief op de parallellen die de serie trekt met het heden. Astrid van Roozendaal twitterde: 'Grappig om te zien dat je afstamt van een rijk historisch verleden van immigranten in #Leiden #goudeneeuw.'⁴⁷ Of kijkers de actualisering inhoudelijk waarderen of juist niet is voor dit onderzoek onbelangrijk. Het is een element dat opvalt en waar kijkers met elkaar over in discussie gaan. Dat zijn voor publiekshistorici uitsluitend winstpunten.

Een ander opvallend punt waar twitteraars op reageerden, betreft de locaties waar de aflevering is opgenomen. Soms gaat het zelfs over plekken waar geen opnames zijn gemaakt. Joos Olejniczak twitterde: 'Iets meer aandacht voor Amsterdam aan slot van aflevering had wel gekund. Voor de juiste proporties.'⁴⁸ Anderen reageerden zeer enthousiast op de keuze van de makers om vooral in Leiden te vertellen over de beginfase van de Gouden Eeuw. Thijs Wolters: 'Grappig. Het huis waar ik opgroeide staat in een voormalige migrantenwijk.'⁴⁹ of de advocaten in Almelo: 'mooi #Leiden zo te zien, toen ik er woonde waren mijn ogen niet eens half open.'⁵⁰ En Diana van de Driessche: 'Wauw, wat wordt Leiden op de kaart gezet met #GoudenEeuw! Met een kleine rol voor Erik van Bruggen als organist'.⁵¹ In twee reacties wordt het gebruik van de originele poorterboeken genoemd. De andere reacties zijn uitsluitend positief en voegen daar nauwelijks iets

43 Bij aflevering 2 zijn 44 reacties gegeven die duidelijk van een kijker afkomstig zijn en die ik als inhoudelijk kenmerk. 16 hebben betrekking op de actualisering in de uitzending, 18 reageren op de locaties die te zien zijn in de uitzending. 2 Keer worden de documenten genoemd. De overige reacties zijn zo algemeen dat ze niet onder één van de zeven categorieën te vatten zijn. Sommige tweets bevatten twee of drie elementen. Zie voor de complete tabel bijlage 2.

44 Zie bijlage 1. – tweet 659

45 Zie bijlage 1. – tweet 640

46 Zie bijlage 1. – tweet 654

47 Zie bijlage 1. – tweet 648

48 Zie bijlage 1. – tweet 637

49 Zie bijlage 1. – tweet 641

50 Zie bijlage 1. – tweet 649

51 Zie bijlage 1. – tweet 628

inhoudelijks aan toe. Actualisering en het gebruik van herkenbare locaties zijn dus twee aanbevelingen die door de twitteraars duidelijk reacties oproepen.

In de derde aflevering is in tegenstelling tot een week eerder sprake van twee duidelijke hoofdpersonen in het verhaal. Centraal staat de strijd tussen Johan van Oldenbarnevelt en prins Maurits. In het eerste deel van de aflevering krijgt de kijker één hoofdvraag voorgeschoteld: Hoe kon het gebeuren dat één van de grootste staatsmannen uit de Nederlandse geschiedenis werd onthoofd op het Haagse Binnenhof? Al snel blijkt dat de prins van Oranje, stadhouder en legerleider Maurits, daarbij een belangrijke rol speelde. Daarmee komen twee elementen uit de literatuur over geschiedenisprogramma's, namelijk personificatie en dramatisering, duidelijk naar voren in deze aflevering. In de vorige uitzending waren deze (grotendeels) afwezig. Wat is het effect daarvan bij de kijkers? In ieder geval oogstte deze aflevering minder tweets dan een week eerder, maar dat kan ook komen omdat het programma op Eerste Kerstdag werd uitgezonden.⁵² De meeste twitteraars noemden de namen Van Oldenbarnevelt of Maurits in hun berichtjes. Ali Mahamoud schreef: 'Ik heb zojuist Van Oldenbarnevelt toegevoegd aan mijn eeuwige helden'⁵³ Manon Schreuder twitterde: 'Weer een Oranje boef!! Je zal maar Maurits heten, dan noemen ze je Maupie!!'⁵⁴ Het is opvallend dat de meeste twitteraars zich beperkten tot het uitspreken van hun afhankelijkheid of afkeer van de hoofdpersonen. Slechts uit een kleine minderheid van de tweets blijkt ook enig gevoel voor de dramatische ontwikkeling die in de aflevering duidelijk naar voren komt.⁵⁵ Van de twintig tweets met de namen Van Oldenbarnevelt of Maurits waren er vijf die duidelijk de dramatisering lieten doorklinken in de tweet. Frans Vermeer: 'Wat de Oranjes Van Oldenbarnevelt hebben aangedaan is onvergefelijk.'⁵⁶ Vooral de reactie van Wilson Boldewijn verwijst duidelijk naar de dramatische opbouw van de uitzending: 'Net de gouden eeuw gekeken over Maurits en van Oldebarneveld. Briljant hoe Hans Goedkoop naar die executie toe werkt.'⁵⁷ Bij deze aflevering wordt ook de presentator voor het eerst meerdere keren genoemd in de tweets, maar het blijft beperkt tot drie reacties. Het is opvallend dat twitteraars, ondanks de verhalende opbouw van de aflevering, meer reageerden op de actualisering en op de

52 Bij aflevering 3 zijn 36 tweets verschenen. In twintig berichten komen we de namen Oldenbarnevelt en/of Maurits tegen. Acht tweets benoemen de actualisering, in zeven tweets speelt de locatie een rol, vijf tweets gaan in op de dramatische ontwikkeling van de aflevering. Drie keer wordt de presentator genoemd en twee reacties zijn algemeen.

53 Zie bijlage 1. – tweet 612

54 Zie bijlage 1. – tweet 608

55 Zie bijlage 2. Hier staan alle de aantallen reacties per aflevering en element in tabellen weergegeven.

56 Zie bijlage 1. – tweet 617

57 Zie bijlage 1. – tweet 604

locaties dan op de dramatisering. Acht tweets benoemden de verbinding tussen verleden en heden die de programmamakers maakten. De bijdrage van premier (Van Oldenbarnevelt was ook een soort premier) en historicus Mark Rutte leverde een aantal verraste reacties op, zoals van Edmond Hofland: 'Zie Rutte slagen als historische gids aan het Binnenhof.'⁵⁸ Ook de actuele gevoeligheden van een standbeeld voor Van Oldenbarnevelt op het Binnenhof bracht de twitteraars in beweging. Ad van der Zee: 'Prachtige aflevering van #GoudenEeuw. Ik zeg: standbeeld Oldebarnevelt op het Binnenhof! Dat zal ze leren.'⁵⁹ De scheidslijnen tussen zuivere dramatisering en pure personificatie zijn in deze reacties lastig te bepalen. Wellicht stuurde Ad van der Zee zijn tweet als reactie op de dramatiserende opbouw van de uitzending. Dat is moeilijk met zekerheid te zeggen. Het is wel duidelijk dat Ad van der Zee een locatie in zijn tweet noemde en dat hij reageerde op de actuele gevoeligheid van een standbeeld voor Van Oldenbarnevelt in het hart van politiek Den Haag.

Op basis van de twitterreacties van aflevering drie is dramatisering niet het element dat de kijkers het meest waardeerden. Om te zien of dat bij andere uitzendingen ook het geval is, kijken we eerst naar aflevering dertien. Dit is één van de weinige afleveringen waarin ook sprake is van een dramatiserende opbouw. In het laatste deel van de reeks krijgt de kijker een duidelijk verhaal met een begin, een midden en een eind gepresenteerd. De slotaflevering van *De Gouden Eeuw* gaat over de opkomst van stadhouder Willem III in het Rampjaar 1672 en de Glorious Revolution van 1688/1689. Hans Goedkoop volgt de strijd van de prins van Oranje tegen zijn grote rivaal Lodewijk XIV die hem uiteindelijk met een leger naar Londen doet afreizen om de Engelse troon op te eisen. Deze aflevering leverde 38 tweets op. Slechts één twitteraar reageerde op de dramatiserende opbouw van het verhaal.⁶⁰ Rob Barzilay meldde: 'Laatste afl. was glorieus einde van de #goudeneeuw! Informatief, spannend en mooi gemaakt. Had meer kijkers verdiend.'⁶¹ Ook in deze aflevering is sprake van een aantal hoofdpersonen. In de eerste plaats is dat Koning-Stadhouder Willem III en daarnaast de gebroeders De Witt. Deze namen komen in tien tweets voor.⁶² Opvallend is dat hierin verder niets wordt vermeld dat wijst op de dramatisering van de aflevering. De reacties zijn zeer algemeen, zoals de tweet van Marit:

58 Zie bijlage 1. – tweet 616

59 Zie bijlage 1. – tweet 610

60 Zie tabel, bijlage 2

61 Zie bijlage 1. – tweet 5

62 Tien tweets in de categorie personificatie. Zeven keer wordt Willem III genoemd, vier keer de gebroeders De Witt. Deze verdeling is opmerkelijk, omdat Willem III vijf keer zoveel aandacht krijgt in de uitzending en maar twee keer zoveel tweets oogst.

'#goudeneeuw helaas afgelopen, wel een mooie laatste aflevering over de gebroeders De Witt en Willem III'.⁶³ De elementen actualisering en presentatie oogsten vier tweets per stuk. Opvallend is dat niet één kijker heeft getwitterd over een locatie. Dat is na aflevering één alleen bij deze slotuitzending het geval.

In de afleveringen drie en dertien staan duidelijke hoofdpersonen centraal. Zij roepen relatief veel reacties op bij twitteraars. Deze afleveringen kennen ook een dramatische opbouw van het verhaal, maar dat element oogst veel minder reacties op Twitter. Laten we kijken naar de vijfde aflevering. Deze uitzending gaat over de VOC en de stichter van de Indische hoofdstad Batavia Jan Pieterszoon Coen fungeert als hoofdpersoon. Er is een groot verschil met de afleveringen drie en dertien. Coen dient als middel om de kijker uit te leggen hoe de VOC functioneerde terwijl de levens van Johan van Oldenbarnevelt en Willem III zelf het hoofdthema van de uitzendingen zijn. Van een dramatiserende opbouw is in aflevering vijf geen sprake. Coen en Van Oldenbarnevelt hebben wel met elkaar gemeen dat ze hun uitzendingen een actueel tintje geven vanwege de huidige discussies over hun standbeelden. De vijfde aflevering leverde het op één na hoogste aantal tweets op. De meeste twitteraars reageerden op de actualisering. Personificatie en locatie zijn de elementen die op korte afstand volgen.⁶⁴ Wat zeiden twitteraars over Coen? Nancy Jouwe legde de link met de actualiteit. 'In de jaren '80 heeft 'n straatcomite in Utrecht nog geprobeerd de straatnaam JP Coenstraat te wijzigen. Niet gelukt.'⁶⁵ Anton Bodbijn verwees, net als Hans Goedkoop, naar de opmerking van oud-premier Jan Peter Balkenende. 'Jan Psz Coen ging letterlijk over lijken. Leve de VOC mentaliteit'⁶⁶ Het is opvallend hoeveel twitteraars aangaven dat ze echt iets geleerd hadden van deze aflevering. Ik heb deze ondergebracht in een aparte categorie onder het kopje 'inzicht'. Twintig tweets op aflevering vijf kregen deze verwijzing mee.⁶⁷ Marloes van Kessel: 'Ik weet nu bijvoorbeeld wat er achter alle straatnamen in Lombok schuilgaat'⁶⁸ of Frans Siemer: 'Bliksem! Die Jan Pietersz Coen is wel in mijn achting gedaald! #goudeneeuw Wel heel mooie aflevering.'⁶⁹

Actualisering en personificatie zijn in deze aflevering de elementen die de meeste tweets opleverden. Daarnaast kwamen er mooie reacties op de locaties. Lotte Terpstra twitterde:

63 Zie bijlage 1. – tweet 20

64 Aflevering 5 leverde 102 tweets op, 24 reacties over actualisering, negentien over personificatie, zeventien over de locaties, veertien over de presentatie. Voor het complete overzicht: zie bijlage 2.

65 Zie bijlage 1. – tweet 534

66 Zie bijlage 1. – tweet 513

67 Zie bijlage 2.

68 Zie bijlage 1. – tweet 518

69 Zie bijlage 1. – tweet 474

'Bizar om te zien hoeveel erfenissen van de VOC vandaag de dag nog zichtbaar zijn in Indonesië.'⁷⁰ Petra Brouwer: 'Zucht mooi Indonesië, #goudeneeuw stille kracht trekt nog steeds...'⁷¹

Het element locatie is ook sterk aanwezig in de twitterreacties van de laatste uitzending die we in dit hoofdstuk uitgebreider bespreken. De zesde aflevering gaat over de aanleg van de Amsterdamse grachtengordel en de inpoldering van de Beemster. Deze uitzending leverde de meeste tweets op en bijna de helft benoemde één van de locaties. Het element actualisering nam een goede tweede plaats in.⁷² Vaak was er een combinatie van beide elementen te vinden in de tweets. Bijvoorbeeld op het moment dat twee bewoners van een prachtig grachtenpand in Amsterdam pleiten voor een fietsvrije grachtengordel. Jan Willem Boissevain was verontwaardigd: 'Wat is de Amsterdamse binnenstad nou zonder fietsen?'⁷³ of Bertine L. Moenaff: 'Moszko zit midden in de Gouden Bocht'⁷⁴ Marsha Tatipikalawan twitterde: 'Heel moeilijk om hier in Italië niet naar de Amsterdamse grachten te verlangen.'⁷⁵ Ook de beelden van de Beemster leverden positieve reacties op. Nel @Baileo zei: 'Beemster. Ruysdaellucht. Prachtig! #GoudenEeuw. Weer een mooie aflevering!'⁷⁶ Historische hoofdpersonen werden in deze uitzending niet prominent opgevoerd. Cornelis Leeghwater kwam pas aan het slot van de aflevering aan bod, maar oogste wel direct enkele tweets. Van enige dramatisering was in deze uitzending totaal geen sprake.

Gezien het hoge aantal tweets bij aflevering zes is het te verwachten dat deze uitzending ook de hoogste kijkdichtheid noteerde. Inderdaad trok de aflevering over de Amsterdamse grachtengordel en de Beemster ongeveer een miljoen kijkers. In het volgende hoofdstuk kijken we nauwkeurig naar de kijkpatronen van de afleveringen die we eerder bespraken. Voordat ik dit hoofdstuk afsluit, geeft de volgende tabel een totaaloverzicht van de twitterreacties na dertien afleveringen van *De Gouden Eeuw* per element dat in de literatuur over geschiedenisprogramma's op televisie wordt genoemd. Ik noem ook de categorie 'inzicht', omdat opvallend veel kijkers duidelijk aangaven dat ze iets geleerd hadden van de uitzending. Femke Knoop was daar op 12 februari een mooi voorbeeld

70 Zie bijlage 1. – tweet 492

71 Zie bijlage 1. – tweet 520

72 Aflevering 6 oogste 123 tweets, 52 daarvan noemden een locatie, actualisering volgde met 48 reacties.

Zie verder de tabel in bijlage 2.

73 Zie bijlage 1. – tweet 410

74 Zie bijlage 1. – tweet 413

75 Zie bijlage 1. – tweet 421

76 Zie bijlage 1. – tweet 364

van: 'Was me niet eerder opgevallen dat katholieken in de #GoudenEeuw werden begraven in protestantse kerken. Net geleerd van @GoudenEeuw'.⁷⁷ Of Marlies Ypema: 'Ja leuk, heb me altijd al afgevraagd waarom ze die grote gebouwen 'schuilkerken' noemden'⁷⁸ Sommige tweets vallen in geen enkele categorie, maar delen alleen een feitje dat in de uitzending is behandeld met het twitterende publiek. Monique: 'In de Gouden Eeuw zijn er maar liefst 5 miljoen schilderijen gemaakt en iedereen had 'kunst' in huis, van bakker tot landheer.'⁷⁹ Ook deze reacties plaats ik in de categorie 'inzicht'. Andere tweets zijn zo algemeen dat deze alleen onder te brengen zijn in een in een gelijknamige groep. Een voorbeeld van een algemene tweet gaf Annemarie van Campen: 'Een van de mooiste zinnen uit de Nederlandse geschiedenis: 'Het land was redeloos, reddeloos, radeloos'. #rampjaar #goudeneeuw'.⁸⁰ Of Aukje de Vries: ' Mmm testikels..evenwichtsorgaan in de #goudeneeuw..lastig dan links/rechts dragend.'⁸¹

Tabel 1. Ranglijst van elementen genoemd twitterreacties bij De Gouden Eeuw tussen 1 december 2012 en 15 maart 2013

Element	Genoemd in aantal tweets
Actualisering	167
Locaties	144
Personificatie	129
Presentatie	49
Documenten	13
Dramatisering	10
Romantisering	5
Teksten en Muziek	1
Inzicht	72
Algemeen	70

77 Zie bijlage 1. – tweet 150.

78 Zie bijlage 1. – tweet 178.

79 Zie bijlage 1. – tweet 218.

80 Zie bijlage 1. – tweet 34.

81 Zie bijlage 1. – tweet 100.

De categorie 'inzicht' scoort meer tweets dan vier elementen die in de literatuur zijn genoemd. Tweets die duidelijk een reactie gaven op de dramatisering van het verhaal of op de documenten die getoond werden, waren een duidelijke uitzondering. We zien dat actualisering het element is dat in de meeste tweets terug te vinden is. Locatie en personificatie volgen op enige afstand. Toch zijn de locaties bij vier afleveringen het meest genoemd in de twitterreacties. Dat zijn de uitzendingen in Leiden (2), rond de Oostzee (4), over de Amsterdamse grachtengordel en de Beemster (6) en de aflevering over Arme Elsje (8). Personificatie is in vijf afleveringen het meest genoemde element namelijk in de afleveringen over Oldenbarnevelt (3), Rembrandt en de familie Six (9), Swammerdam (10), Michiel de Ruyter (11) en Stadhouder Willem III en de Gebroeders De Witt (13).⁸² De meeste namen zijn kopstukken uit de Gouden Eeuw die bekend zijn bij het grote publiek. Het grote aantal twitterreacties dat inspeelt op de actualisering wil niet zeggen dat alle kijkers de parallellen tussen heden en verleden waardeerden. Bijna iedere aflevering is er kritiek. Gerard Vissers twitterde over aflevering zes: '#goudeneeuw Storende reportages op locatie. Niet terzake doende onderwerpen. Fietsprobleem? Vervuiling?'⁸³ Cornald Maas: 'En toch: al die vergelijkingen tussen heden en verleden zijn tamelijk gratuit, en te uitgesponnen #goudeneeuw'⁸⁴ De presentatie is het vierde onderwerp waar het meest over getwitterd werd en ook Hans Goedkoop oogstte zowel positieve als negatieve reacties. Jeetje Jetje: 'Ik kijk ook alleen maar naar de #GoudenEeuw omdat Hans Goedkoop een leuke man is.'⁸⁵ De ranglijst van de elementen in de twitterreacties geeft de indruk dat een presentator belangrijk is in een geschiedenisprogramma zonder bewegend archiefbeeld, maar niet allesbepalend. Roel de Kock verwoordde dat heel duidelijk in zijn tweet en hij was niet de enige: 'Ik zie meer close up's van de presentator dan beelden van de historische omgeving bij het programma'⁸⁶ Negatieve twitterberichten waren bij de Gouden Eeuw geen zeldzaamheid, maar overheersten niet. Tabel 2 laat dat zien.

Tabel 2: Verhouding positieve en negatieve reacties over De Gouden Eeuw op Twitter tussen 1 december 2012 en 15 maart 2013.

Positief	189
Negatief	41

82 Zie bijlage 2.

83 Zie bijlage 1. – tweet 327

84 Zie bijlage 1. – tweet 256

85 Zie bijlage 1. – tweet 68

86 Zie bijlage 1. – tweet 515

Enkele tientallen tweets gaven alleen een positieve of negatieve reactie op de uitzendingen zonder inhoudelijk commentaar. Veel complimenteuzen of kritische berichten zijn wel in verband te brengen met één van de bovengenoemde elementen. Tabel 3 de laat resultaten zien.

Tabel 3: Positieve en negatieve tweets per element

	Positief	Negatief
Actualisering	22	9
Locaties	20	4
Inzicht	18	1
Personificatie	16	4
Presentatie	16	9
Dramatisering	4	0
Documenten	0	1
Muziek	1	0

De muziek uit *De Gouden Eeuw* werd genoemd in welgeteld één tweet. Caroline v/d Post: 'NL traditie: 'We maken het land en dan schilderen we het' #goudeneeuw Prachtige muziek erbij trouwens.'⁸⁷

3. De kijkcijfers van *De Gouden Eeuw*

Actualisering, locaties en personificatie zijn onderwerpen die veel genoemd worden in de twitterreacties. Bij dramatisering, documenten en muziek is dat nauwelijks het geval. Twitter biedt een goede eerste indruk van de mening van de kijker, maar is niet representatief. In 2013 maakten 3,3 miljoen Nederlanders gebruik van Twitter.⁸⁸ Uit cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek van oktober 2013 blijkt dat het gebruik van sociale media afneemt naar mate de leeftijd stijgt. In de leeftijdscategorie 18-25 jaar is 98 procent actief op bijvoorbeeld Facebook en Twitter. Van de 75-plussers is dat nog maar 18 procent.⁸⁹ In de Verenigde Staten is meer onderzoek gedaan naar het gebruik van sociale media. Hieruit blijkt dat mannen in dichtbevolkte regio's oververtegenwoordigd zijn op Twitter.⁹⁰ In dit hoofdstuk staan de analyses van de stichting Kijkonderzoek centraal.

⁸⁷ Zie bijlage 1. – tweet 366

⁸⁸ www.marketingfacts.nl

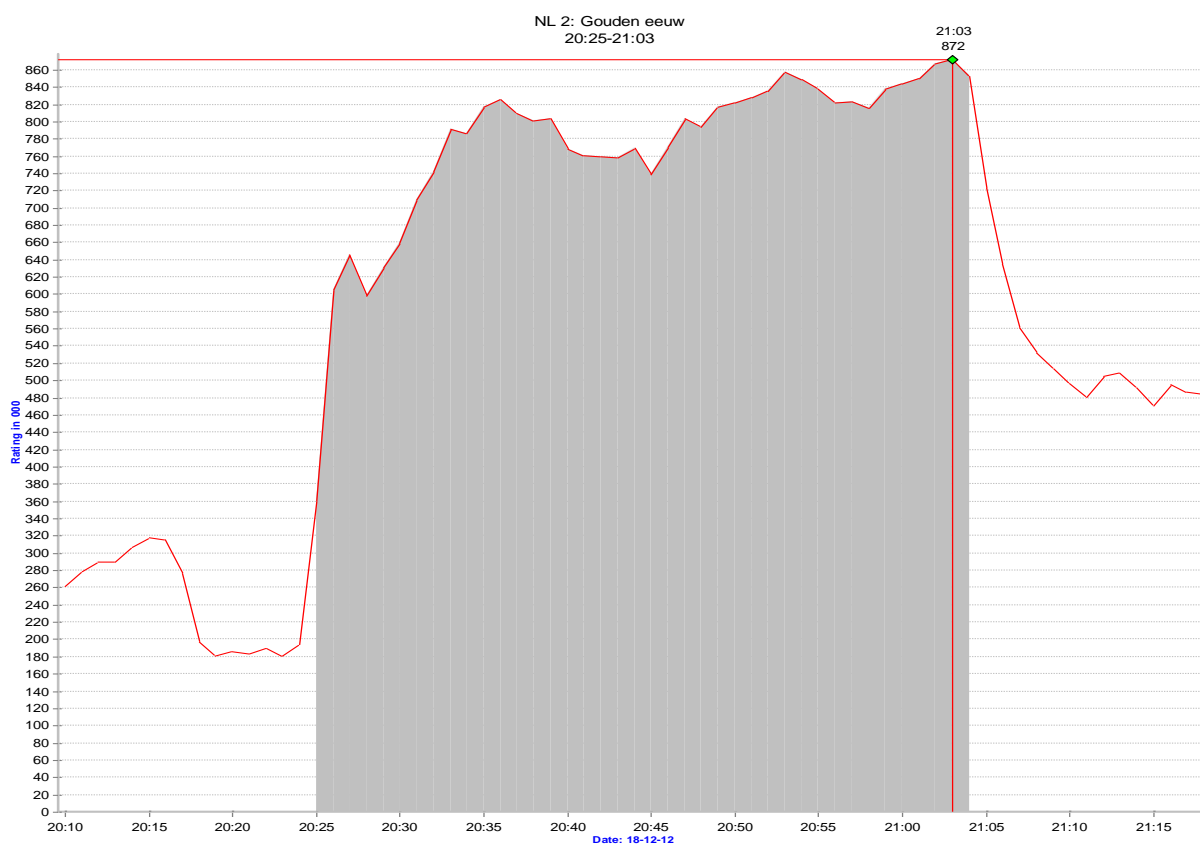
⁸⁹ M. Akkermans, S. v.d. Bighelaar, *Gebruik en gebruikers van sociale media* (Den Haag 2013).

⁹⁰ Y. Ahn, S. Lehmann, A. Mislove, J. Onnela, J. N. Rosenquist, *Understanding the Demographics of Twitter Users* (Palo Alto 2011).

Bij een representatief kijkerspaneel van ongeveer 2700 Nederlanders in 1235 huishoudens is een speciaal kastje aan de televisie gekoppeld dat het kijkgedrag registreert. Op de website van de stichting Kijkonderzoek staat het volgende uitgelegd: 'Het samenstellen van een representatief paneel gebeurt aan de hand van gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en de Media Standaard Survey (MSS). De MSS is een onderzoek dat jaarlijks wordt uitgevoerd m.b.v. een landelijk representatieve steekproef van 6.000 huishoudens en 5.100 individuen van 13 jaar of ouder. Dit onderzoek levert censusinformatie voor het kijkonderzoek en ook voor de radio-, en printbereikonderzoeken in Nederland. Aan de hand van deze informatie wordt een steekproefopzet gemaakt, die een afspiegeling vormt van de huishoudens in Nederland.'⁹¹ In bijlage 2 staat het kijkcijfer, het aantal twitterreacties en het aantal twitterreacties per element en per aflevering bij elkaar. In dit hoofdstuk bespreek ik het kijkcijferverloop van met name de afleveringen van *De Gouden Eeuw* die in het vorige hoofdstuk ook aan bod kwamen.

Aflevering 2 werd gemiddeld door 771.000 kijkers bekeken en had een marktaandeel van 11,1 procent.⁹² In grafiek 1 staat het kijkcijferverloop van deze aflevering.

Grafiek 1. Kijkcijferverloop aflevering 2, uitgezonden op 18 december 2012

91 <http://www.kijkonderzoek.nl/het-kijkonderzoek-in-vogelvlucht>

92 Stichting Kijkonderzoek

De twitterreacties gaven aan dat actualisering, locaties en originele documenten elementen zijn die voorbij komen in de tweede aflevering, die zich voornamelijk afspeelt in Leiden. De eerste tien minuten zijn er mooie beelden van de stad te zien. Hans Goedkoop is aanwezig bij de viering van het Leids Ontzet en praat over de bevrijding van Leiden in 1575 en hoe de stad zich vervolgens ontwikkelde tot een prominente vestigingsplaats voor immigranten. Na tien minuten is het aantal kijkers gestegen tot ongeveer 830.000, maar dan zet een langdurige daling van tien minuten in. Kijkers haken af op het moment dat Hans Goedkoop minutenlang de poorterboeken bekijkt. Dat zijn originele lijsten die de bevolkingsgroei van Leiden aantonen. Daarna verplaatst het verhaal zich naar de Engelse stad Norwich. Het programma verliest nog meer kijkers tot het dieptepunt van 740.000 kijkers is bereikt. Zodra de mooie stadsgezichten van Leiden in beeld komen, neemt het aantal kijkers weer toe. De verbinding tussen de komst van arbeidsmigranten aan het begin van de Gouden Eeuw en de aanwezigheid van immigranten in onze huidige samenleving krijgt nu alle ruimte. Het aantal kijkers stijgt tot 860.000 kijkers. Veertigduizend haken af als de stichting van de universiteit in Leiden aan bod komt, maar bij het verhaal over de familiebanden tussen de Amerikaanse presidentiële families Bush en Obama komen ze terug. Het kijkcijfer behaalt op het einde zelfs het hoogtepunt met 872.000 kijkers.⁹³

In aflevering twee valt op dat het aantal kijkers toeneemt zodra mooie beelden van Leiden in beeld zijn en er sprake is van actualisering. Bij een minutenlang verhaal over de poorterboeken zet een forse daling van het aantal kijkers in en die houdt aan tijdens het bezoek van Hans Goedkoop aan de relatief onbekende Engelse stad Norwich. De uitzending kent geen sterke personificatie of enige dramatisering.

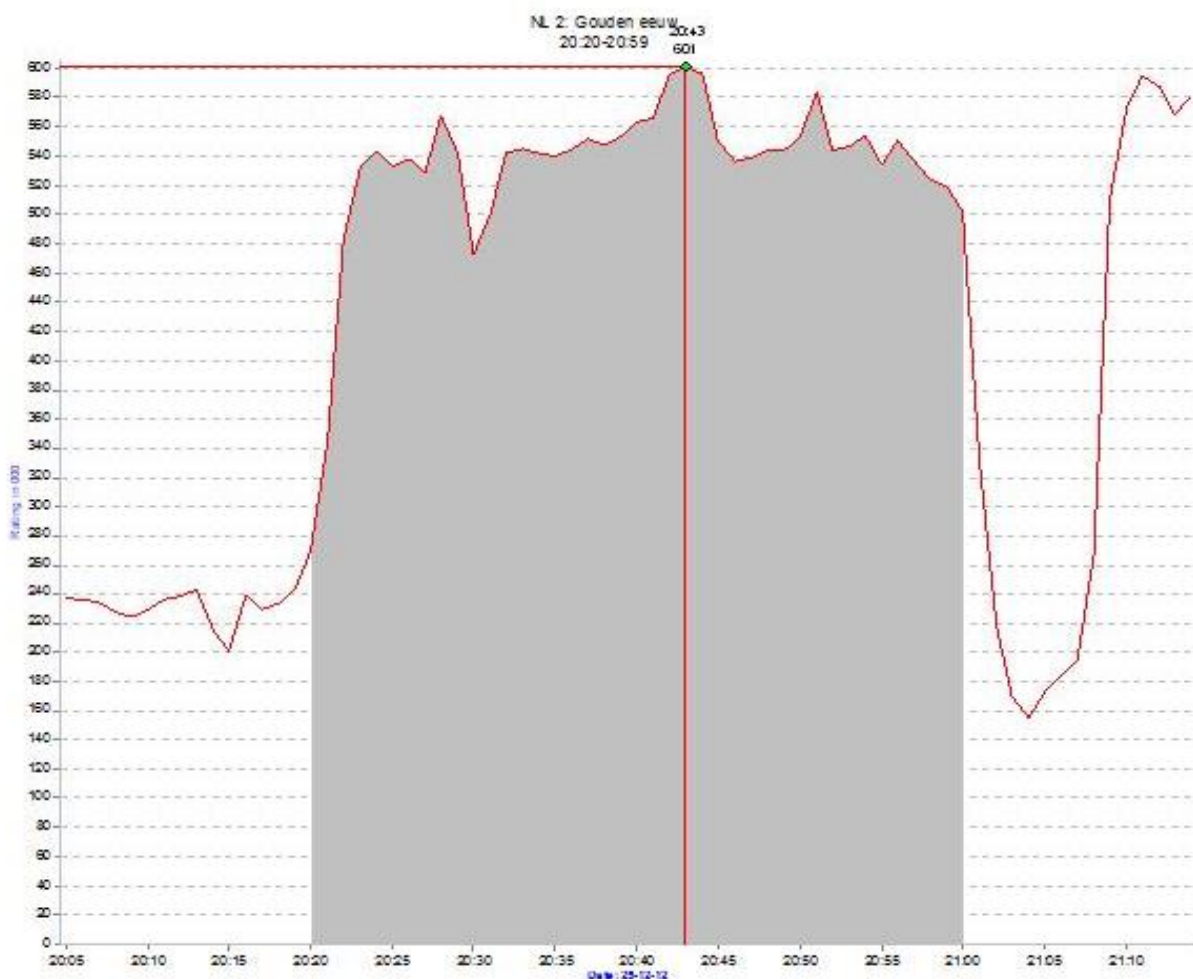
In de derde aflevering zijn deze elementen wel prominent aanwezig. Deze uitzending behaalde gemiddeld 533.000 kijkers en een marktaandeel van 9,4 procent.⁹⁴ We moeten goed bedenken dat deze aflevering is uitgezonden op Eerste Kerstdag. Dat verklaart waarschijnlijk de sterke daling na acht minuten. Om half negen beginnen de grote kerstshows en -films op Nederland 1 en de commerciële zenders. Het aantal kijkers neemt daarna snel weer toe. Hans Goedkoop reist naar Brussel om de vergelijking te maken tussen de werkwijze van de Europese Unie nu en de federale Nederlandse republiek uit

93 <http://www.uitzendinggemist.nl/afleveringen/1313852> Alle afleveringen van De Gouden Eeuw zijn terug te zien op de website van de Publieke Omroep: www.uitzendinggemist.nl

94 Stichting Kijkonderzoek

de zeventiende eeuw. Daarna wordt de locatie van het standbeeld van Johan van Oldenbarnevelt besproken. Dat staat niet op het Binnenhof, omdat dit te pijnlijk zou zijn voor de Koninklijke Familie. Tijdens deze actualisering blijft het aantal kijkers op peil rond de 540.000 kijkers. Het kijkcijfer stijgt als prins Maurits op het toneel verschijnt. Hans Goedkoop bezoekt de Groningse vesting Bourtange waar een veldslag in aanwezigheid van Maurits wordt nagespeeld. Het is opvallend dat het kijkcijfer enorm groeit tijdens de beelden van de re-enactment. Daar wordt met 601.000 kijkers het hoogtepunt van de uitzending bereikt. Zodra de kijker terug is op het Binnenhof en de ingewikkelde politieke en religieuze situatie tijdens het Twaalfjarig Bestand wordt besproken daalt het aantal kijkers onmiddellijk naar 540.000 kijkers. Tijdens het bezoek van Hans Goedkoop aan een kerkdienst is er een korte stijging tot 580.000 kijkers.⁹⁵ Meteen daarna zet de daling verder in. Schrijver Thomas Rosenboom vertelt over de laatste fase uit het leven van Johan van Oldenbarnevelt. Slechts 502.000 kijkers halen het slot van de uitzending.⁹⁶

Grafiek 2. Kijkcijferverloop aflevering 3 uitgezonden op 25 december 2012

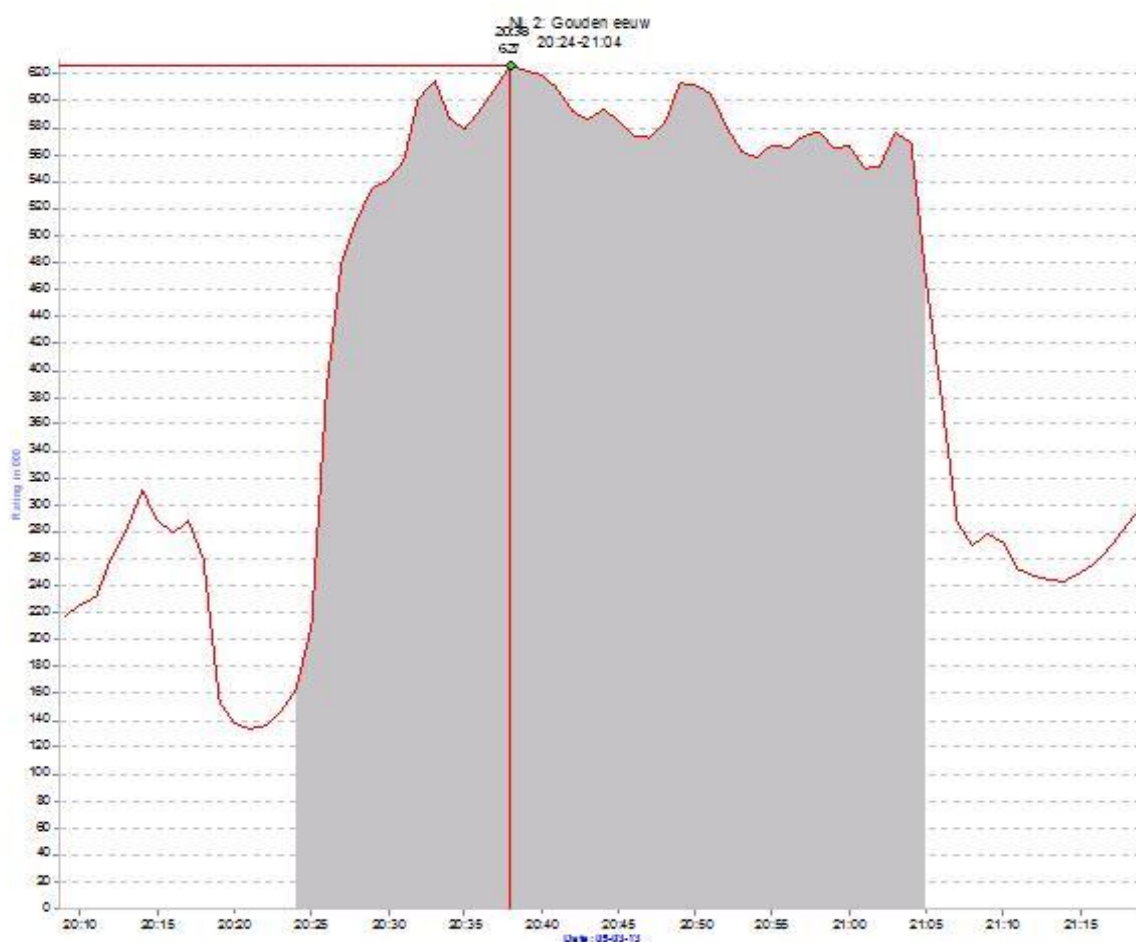

95 Dit kan te maken hebben met een reclameblok op een commerciële zender.

96 <http://www.uitzendinggemist.nl/afleveringen/1315654>

Het dalende aantal kijkers tijdens de tweede helft van de uitzending is opmerkelijk. Aangezien de aflevering een sterke dramatiserende opbouw had, zou je verwachten dat het publiek de afloop wil weten. Het tegendeel blijkt het geval. Op de momenten van duidelijke actualisering en personificatie neemt het aantal kijkers wel toe. De sterke daling aan het slot van de uitzending kan wijzen op een slechte uitwerking van de dramatische opbouw. De kijkers wisten al vanaf het begin dat Van Oldenbarnevelt onthoofd zou worden. Hoe dat precies gebeurde, vonden ze wellicht minder interessant. Of de kijker vond het geen gezellig kerstverhaal. Om een evenwichtig beeld te krijgen, kijken we eerst naar aflevering dertien. Zoals we in het vorige hoofdstuk al zagen, is ook bij deze uitzending sprake van een dramatiserende opbouw. Het laatste deel van *De Gouden Eeuw* kende geen concurrentie van kerstdiners en –shows. De uitzending vond plaats op 5 maart 2013. Toch was het kijkcijfer 'slechts' 554.000 en het marktaandeel acht procent. Daarmee zijn aflevering drie en aflevering dertien in absolute aantallen de minst bekeken uitzendingen uit de reeks.⁹⁷

Grafiek 3. Kijkcijferverloop aflevering 13 uitgezonden op 5 maart 2013

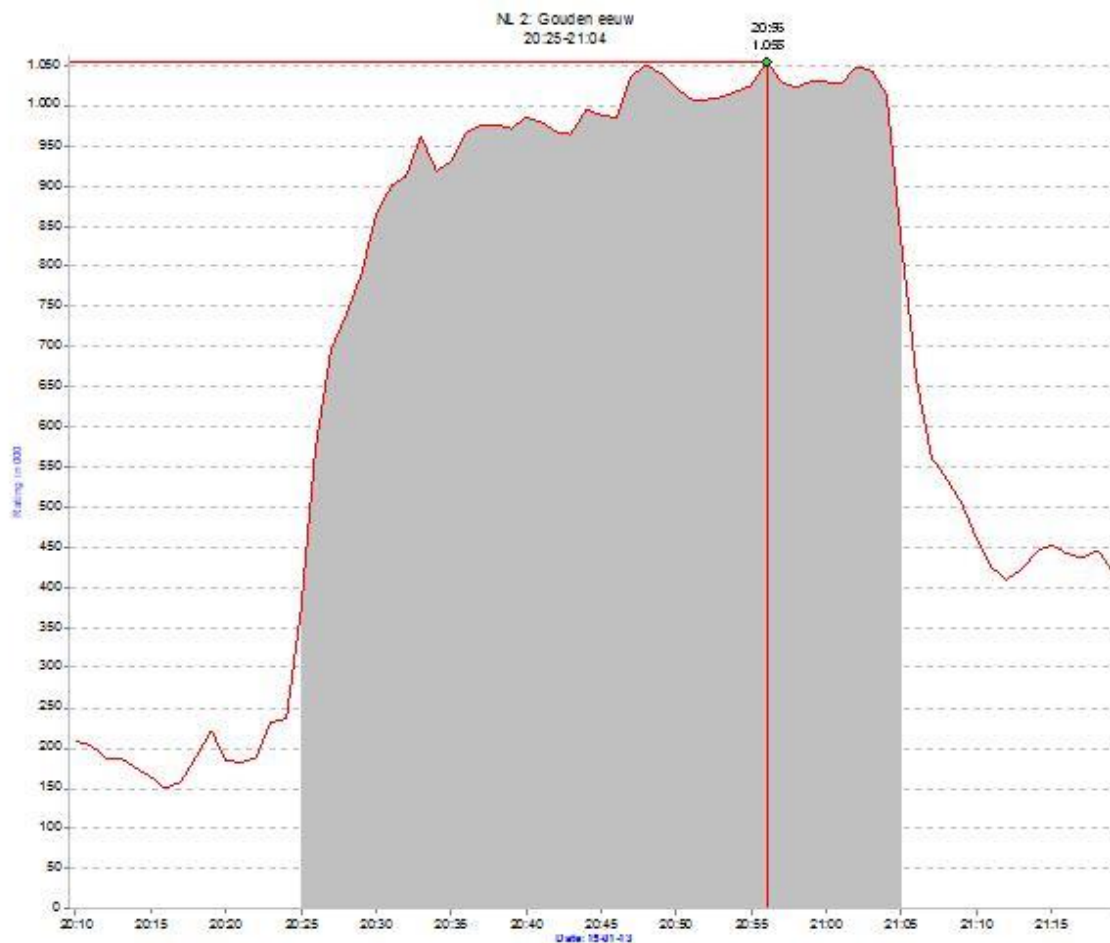
Het aantal kijkers neemt tijdens de dertiende aflevering snel toe als Hans Goedkoop zelf in de Haagse Gevangenpoort vertelt over de laatste uren uit het leven van de gebroeders De Witt. De situatie uit het Rampjaar 1672 wordt uitgelegd en stadhouder Willem III wordt geïntroduceerd. Tijdens het bezoek aan Paleis Het Loo in Apeldoorn wordt het hoogtepunt van het kijkcijfer tijdens deze aflevering behaald: 627.000 kijkers. Zodra Londen in beeld komt, zet de daling in. Ook bij de start van het verhaal over de Glorious Revolution haakt het publiek af tot er ongeveer 575.000 kijkers over zijn. Ondanks twee korte oplevingen, blijft de dalende trend van het kijkcijfer tot het einde gehandhaafd. Hoewel de opmars van Willem III in Engeland een spannend en glorieus verhaal is, weet het de kijker steeds minder te boeien. Alleen bij mooie beelden van de stad Exeter en het actuele verhaal over de blijvende invloed van Willem III als Engelse koning in Groot-Brittannië veert het kijkcijfer even op. Uiteindelijk blijven 550.000 kijkers over vlak voor het slot van de uitzending. Bij de slotconclusie over de nalatenschappen van de Gouden Eeuw voor het huidige Nederland komt het kijkcijfer even terug op 580.000 kijkers.⁹⁸

Bij de twee afleveringen waar het meest sprake is van een spannend verhaal met een begin een midden en een einde zien we een langzame daling van het aantal kijkers tot het slot van de uitzending. Bij afleveringen waar dramatisering minder of geen rol speelt, is dat nauwelijks het geval. We bekijken aflevering zes over de stedenbouw in Amsterdam en de landwinning in de Beemster. Dit is de meest bekeken uitzending met gemiddeld 949.000 kijkers en 12,6 procent marktaandeel.⁹⁹

⁹⁸ <http://www.uitzendinggemist.nl/afleveringen/1329969>

⁹⁹ Stichting Kijk- en luisteronderzoek

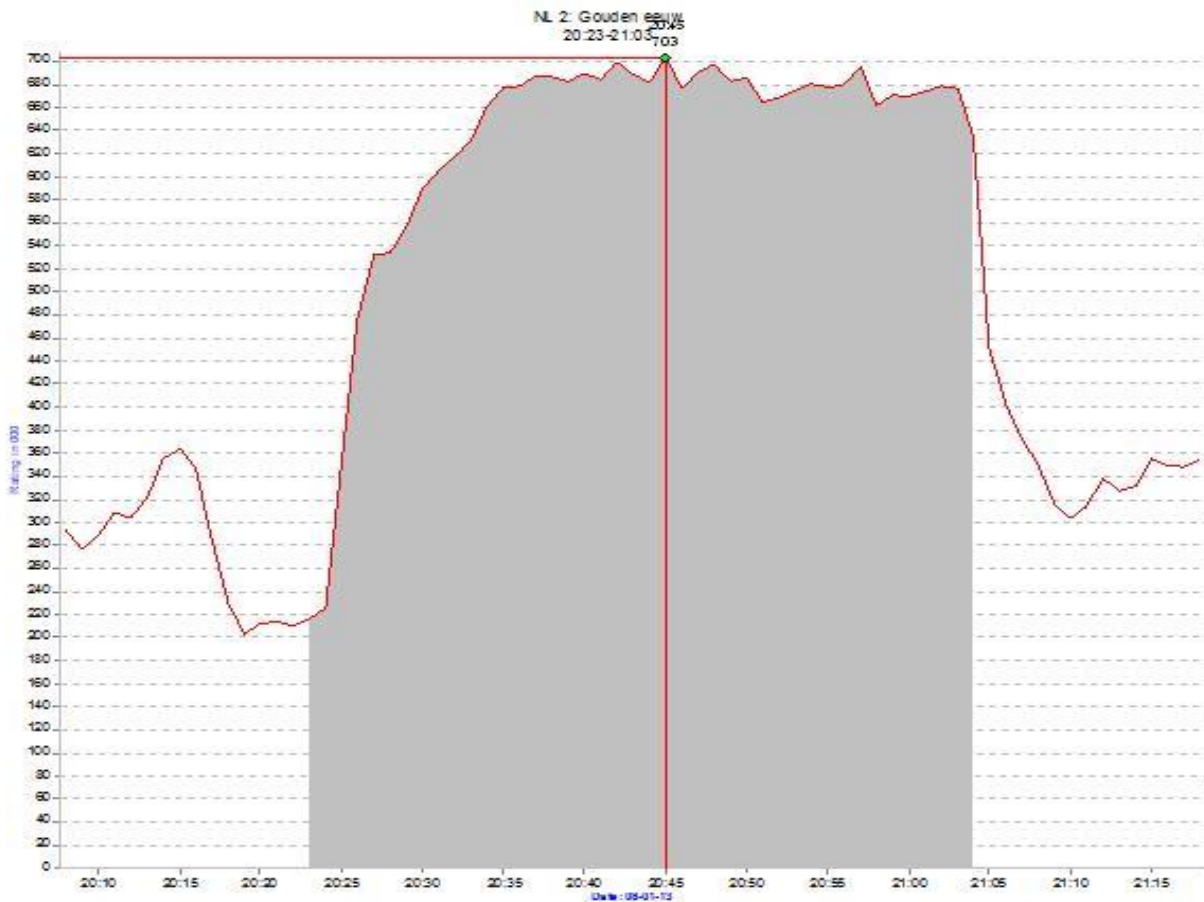
Grafiek 4. Kijkcijferverloop aflevering 6 uitgezonden op 15 januari 2013

Deze aflevering leverde ook de meeste tweets op en die benoemden vooral de locaties en de actualiserende elementen van de uitzending. Bij de gesprekken over de aanleg van de Amsterdamse grachtengordel met prachtige bijpassende beelden tikt het kijkcijfer voor het eerst het miljoen aan. Bij het plan van rijke grachtenpandeigenaren om fietsen uit de hoofdstedelijke binnenstad te weren en de reiniging van de grachten doorbreekt het kijkcijfer definitief de miljoengrens. In de Beemster zet een kleine daling in, maar een miljoen kijkers blijven de uitzending volgen. Bij de wandeling door het dorp De Rijk en het verhaal over Leeghwater wordt het hoogtepunt bereikt: 1.055.000 kijkers. De helikoptervlucht en het bezoek aan de Maasvlakte houdt dit aantal kijkers ongeveer vast.¹⁰⁰ Ruim een miljoen kijkers voor een Nederlandse historische documentaire zonder bewegend archiefbeeld is een tot nu toe ongeëvenaarde prestatie. Actualisering en mooie Nederlandse locaties vormen de kern van dit succes. Personificatie ontbreekt grotendeels en van dramatisering is absoluut geen sprake.

¹⁰⁰ <http://www.uitzendinggemist.nl/afleveringen/1319670>

Grafiek 5. Kijkcijferverloop aflevering 5 uitgezonden op 8 januari 2013

Aflevering vijf is daarom voor dit onderzoek een interessante aflevering. Gemiddeld zagen 628.000 kijkers deze uitzending over de VOC en Jan Pieterszoon Coen. Het marktaandeel was 9,3 procent.¹⁰¹ Na uitleg in Amsterdam over de oprichting van de VOC reist Hans Goedkoop naar Indonesië. Eerst bezoekt hij Batavia en vervolgens de Banda Eilanden. Daar wordt het hoogste niveau van de uitzending bereikt met 703.000 kijkers. Het aantal kijkers daalt tot 670.000 kijkers als Hans Goedkoop met de centrale deskundige lange tijd in een bunker blijft en een origineel verslag van een massaslachting voorleest van een tablet. Tot het einde van de uitzending schommelt het aantal kijkers rond de 680.000 kijkers.¹⁰² Er is sprake van een lichte daling, maar deze is veel minder fors dan bij de afleveringen drie en dertien. De afwisseling van mooie locaties, actualisering en de handelswijze van Jan Pieterszoon Coen houden de kijkers goed vast.

101 Stichting Kijkonderzoek

102 <http://www.uitzendinggemist.nl/afleveringen/1318156>

We kijken nog even naar de twaalfde aflevering. Daar zien we dezelfde combinatie van elementen en hier is het kijkcijfer ook hoger dan bij de uitzending over de VOC. De aflevering over Michiel de Ruyter en de zeeoorlogen tegen Engeland op 26 februari trok gemiddeld 753.000 kijkers. Het marktaandeel was 10,5 procent.¹⁰³ Opvallend is de sterke stijging halverwege de uitzending tot 904.000 kijkers. Op dat moment staan twee personen op de voorgrond. In de eerste plaats is dat zeeheld Michiel de Ruyter en vervolgens de kanonnenexpert op Terschelling Nico Brink. Zodra hij het kanon heeft afgeschoten en we terugkeren naar de Bataviawerf haken 70.000 kijkers af. Toch blijft het kijkcijfer daarna stabiel op een keurige 840.000 kijkers.¹⁰⁴ Ook uitzendingen die gedomineerd worden door één of twee elementen die bij de twitteraars overheersen, houden de kijkers het best vast. Het gaat in de eerste plaats om actualisering en locaties, maar ook om personificatie. Dat laatste element is vooral van belang bij de achtste aflevering over arme Elsje, het meisje dat werd opgehangen in Amsterdam en dat getekend is door Rembrandt. Al snel wordt het hoogtepunt van 820.000 kijkers bereikt en daarna blijft het kijkcijfer schommelen rond de 800.000 kijkers. De balans van sterke personificatie, mooie locaties en gepaste actualisering houden de kijkers vast. Er is hier zelfs sprake van een vleugje dramatisering, omdat de aflevering een verhalende opbouw heeft met de treurige aanblik van Elsje op het galgenveld van Amsterdam-Noord aan het slot. Zodra er sprake is van sterke personificatie of actualisering zien we de kijkcijfers stijgen. Bij herkenbare en schilderachtige (buiten)locaties, zoals de Leidse binnenstad, Sint Petersburg of het pittoreske Duitse Frederichstadt, is dat nog duidelijker het geval. Meer onderzoek is nodig om het met zekerheid te zeggen, maar ik heb de indruk dat het aantal kijkers toeneemt tijdens buitenopnames en afneemt bij opnames in gebouwen, met name in archieven. Niet alleen bij de afleveringen twee en vijf zet de sterkste daling van het kijkcijfer in bij het langdurig bestuderen van originele documenten. Dat is bijvoorbeeld ook het geval bij de zevende aflevering, als Hans Goedkoop minutenlang in het Utrechts Archief te zien is. Zodra hij zich vervolgens aankleedt in een kostuum van de film *Nova Zembla* stijgt het aantal kijkers.¹⁰⁵ Op dergelijke momenten is de presentator een duidelijke factor bij de ontwikkeling van het kijkcijfer. Deze scènes waarin Hans Goedkoop zich prominent centraal stelt, zijn in *De Gouden Eeuw* te zeldzaam om op basis van de kijkersonderzoeken een conclusie te trekken over het belang van de presentatie. Daarnaast geven de kijkonderzoeken, ondanks de beloofde representativiteit, voor een

103 Stichting Kijk- en luisteronderzoek

104 Ibidem.

105 Ibidem.

deel een vertekend beeld. Dat heeft bijvoorbeeld te maken met de concurrentie op andere zenders. Sommige afleveringen van *De Gouden Eeuw* moesten de concurrentie aangaan met Champions League voetbal en de populaire natuurserie *Africa* op de andere publieke zenders. Ik baseer mijn conclusies daarom vooral op het kijkcijferverloop en minder op het absolute aantal kijkers of het marktaandeel per uitzending.

4. Enkele interviews met kijkers

De twitterreacties en de kijkcijfers geven ongeveer hetzelfde patroon aan. De afleveringen die een sterke dramatische opbouw kennen, zijn het minst bekeken en de kijkcijfers kennen een sterke daling aan het slot, terwijl hier de ontknoping te zien is. De zesde aflevering over de Amsterdamse grachtengordel en de Beemster oogstte de hoogste kijkcijfers en de meeste twitterreacties. Hier waren alleen de locaties en actualisering prominent aanwezig. Andere afleveringen waarin één of twee prominente hoofdpersonen optraden, zonder enige vorm van dramatisering, haalden ook goede kijkcijfers en wisten het publiek goed vast te houden. Daarbij noemden twitteraars de namen van deze kopstukken uit de Gouden Eeuw regelmatig. Uit de kijkcijfers wordt niet volledig duidelijk welk element de kijkers het meest waarderen. Bij de twitteraars is dat de actualisering, vervolgens de locaties en daarna de personificatie. Om nog iets meer duidelijkheid te krijgen, boren we een nieuwe bron aan.

De afgelopen weken heb ik twintig kijkers van *De Gouden Eeuw* geïnterviewd op basis van één aflevering die ze met speciale aandacht bekeken.¹⁰⁶ Deze personen heb ik opgedeeld in twee groepen. De ene helft bekeek aflevering drie over de strijd tussen Van Oldenbarnevelt en Maurits. Hier is sprake van een sterke mate van dramatisering en personificatie. Actualisering en mooie locaties spelen een minder prominente rol. De andere groep beoordeelde aflevering vijf waarin locaties en actualisering juist bij de twitteraars veel reacties oogstten, naast het element personificatie door de prominente aanwezigheid van Jan Pieterszoon Coen. Dramatisering was hier afwezig. Beoordelen kijkers aflevering vijf hoger dan aflevering drie? En noemen zij andere elementen die op Twitter en bij de kijkcijfers minder naar voren komen? Beide groepen kregen dezelfde vragen. Net als bij de hoofdstukken over Twitter en de kijkanalyse neem ik de antwoorden van de kijkers per aflevering door, te beginnen met aflevering drie.

106 Zie bijlage 3.

Bij de eerste vraag moesten de kijkers de aflevering in twee zinnen samenvatten. Iedereen gebruikte daarbij de naam Van Oldenbarnevelt. De meesten noemden hem in verband met Maurits, maar dat was bij ongeveer een kwart van de ondervraagden niet het geval. Zij benoemden alleen de betekenis van Van Oldenbarnevelt voor de prille Nederlandse staat. Dat is opvallend, omdat zij de dramatische ontwikkeling van de relatie tussen landsadvocaat en stadhouder dus niet als hoofdonderwerp herkennen. De meeste ondervraagden die aflevering drie (her)bekeken noemden de relaties tussen beide staatslieden wel en gingen ook in op de ondergang (soms afrekening genoemd) van Van Oldenbarnevelt.

Bij de tweede vraag konden de kijkers aangeven wat zij het meest boeiend aan de aflevering vonden. Hier noemden de meeste ondervraagden de dramatische ontwikkeling in de relatie tussen Van Oldenbarnevelt en Maurits. Een kijker uit Eindhoven vond het meest interessante deel van de uitzending 'de reden dat het zover is kunnen komen dat een staatsman als Oldenbarnevelt als een misdadiger geëxecuteerd is.' Dat is volledig in tegenspraak met de 'trending topics' op Twitter. Reacties over de dramatiserende opbouw waren wel te lezen, maar de meeste twitteraars reageerden op het optreden van premier Rutte of de locatie van het standbeeld van Van Oldenbarnevelt aan de Hofvijver in plaats van op het Binnenhof. Het element actualisering wordt nauwelijks genoemd door het kijkerspanel en voor wat betreft het element locaties is dat slechts een enkele keer het geval. Het gaat hier om Nieuwpoort en Bourtange. Als Hans Goedkoop deze locaties bezoekt, zien we een piek in de kijkcijfers. Na de re-enactment in Bourtange zapt een grote groep kijkers weg, maar dat is bij deze steekproef niet het geval. De derde vraag luidt namelijk: Bij welke onderdelen was u tijdens een normale tv-uitzending weggezapt? Bijna de helft van het aantal ondervraagden zegt nergens tijdens de aflevering af te haken. Ongeveer een kwart geeft aan bij het bezoek aan de Europese Unie weg te zappen. Een kijker uit Drenthe: 'Ik vond zelf de gesprekken met Ben Knapen niet echt interessant en relevant.' Weer een kwart was weggezapt tijdens de kerkdienst die we zien in de tweede helft van de uitzending. Dit komt wel ongeveer overeen met de officiële kijkersanalyse. Opvallend is dat bij deze vraag antwoorden worden gegeven die anderen gaven op vraag twee. Waar sommigen Nieuwpoort en Bourtange het meest interessant vonden, waren anderen op deze momenten in de uitzending afgehaakt. Een kijker uit Houten was nergens weggezapt, '...maar het onderdeel waarbij mijn aandacht tijdelijk verslaptte was bij het rollenspel in Bourtange.' Dat gold ook voor de zoektocht naar het graf van Van Oldenbarnevelt. Een kijker uit Breda vond dit het zwakste moment tijdens de uitzending,

omdat hij het overdreven vond. Een andere kijker vond dit juist hoogtepunt van de aflevering.

Vanaf vraag vier drukt het kijkerspanel de beoordeling uit in de vorm van rapportcijfers aan losse onderdelen van de uitzending. Ook hier zien we dat de opbouw van de aflevering goed scoort met een gemiddelde van 7,8. Wel wordt hier en daar opgemerkt dat het beter had gekund en dat kijkers met vragen achterbleven. Hoewel aflevering drie niet uitblinkt door de mooie locaties, zoals dat bij aflevering vijf en zes wel het geval is, krijgt dit onderdeel toch een 7,9. Presentator Hans Goedkoop scoort het hoogst met een 8. De muziek krijgt een 7,6. Het is duidelijk dat deze kijkersgroep de dramatische opbouw van de aflevering beter waardeert dan we zouden verwachten naar aanleiding van de kijkcijfers of de twitterreacties. Ook de presentator krijgt een mooi rapportcijfer. Hoe liggen de verhoudingen als we de kijkers vragen een rangschikking van de elementen te maken. De vijfde vraag is: Welke onderdelen vond u het meest boeiend. Hier scoren actualisering en locaties toch weer erg hoog. De presentatie volgt op enige afstand. De documenten sluiten de ranglijst af. Dit komt volledig overeen met de conclusies die getrokken kunnen worden na de twitterreacties en de kijkanalyse. Tot slot mocht het kijkerspanel een rapportcijfer geven aan de volledige uitzending. Het resultaat was een 7,6.

Naast de actualisering, de locaties en de personificatie blijkt deze kijkersgroep de dramatische opbouw goed te waarderen. Het panel noemt de namen van de hoofdpersonen en hun verslechterde relatie tot elkaar als belangrijkste onderdeel van de uitzending en vinden die het meest interessant. Als ze gevraagd wordt naar hun waardering voor de actualisering en de locaties dan rangschikken ze die elementen hoger dan de presentatie of originele documenten. Hoe zit dat met de leden van het kijkerspanel dat dezelfde vragen moest beantwoorden over aflevering vijf? Als ze de aflevering beschrijven, noemt bijna iedereen de naam van Jan Pieterszoon Coen en zijn rol binnen de VOC. De minderheid van de kijkers benoemde uit zichzelf de relatie tussen de handel van de VOC en de huidige aandelenhandel als thema van de uitzending. Het element personificatie lijkt voor het kijkerspanel op het eerste gezicht dus prominenter aanwezig dan het element actualisatie. Sommigen noemen ook specifieke locaties, zoals Indië, Batavia of de aandelenbeurs in hun korte beschrijving van de aflevering. Hoe is de verhouding tussen de verschillende elementen als de kijkers gevraagd wordt naar sterke en zwakke punten tijdens de uitzending?

Als sterk punt noemt een ruime meerderheid een thema dat verband houdt met het element actualisatie. Deze kijkers geven aan dat ze verrast zijn over het feit dat de Verenigde Oost-Indische Compagnie aan de wieg stond van de moderne aandelenhandel en dat de oprichting van de VOC nog ieder jaar gevierd wordt op het Damrak. De kijkers die bij de sterke punten niet refereren aan de actualisatie vonden het historische verhaal van de verovering van Banda en de overblijfselen van de Hollandse vestingen het meest interessant. Een kijker uit Lelystad zei: 'Ik vond het begin niet echt interessant pas vanaf dat ze naar Indonesië gingen en dat je een beeld had hoe het 400 jaar geleden aan toe was gegaan. Dat vond ik interessant.' Veel kijkers die wel hun waardering over de actualisering uitspraken, waren ook enthousiast over de historische verhalen in Jakarta en Banda. Jan Pieterszoon Coen werd bij deze vraag slechts één keer genoemd door een kijker uit Arnhem. 'De manier, waarop Coen aan een en ander vormgaf, werd op zo'n manier neergezet dat die man voor mij wel in een nieuw daglicht kwam te staan.' Bij de punten waarop kijkers aangaven dat ze bij een normale uitzending zouden wegzappen, werd de Wajangpoppenmaker een aantal keren genoemd als niet-relevant voor het verhaal. Een kijker uit Eindhoven was afgehaakt 'bij dat getuur op een spiegellende iPad: voegt niets toe, irriteert alleen maar.' En ook hier werden onderdelen die de ene als interessant kenmerkte door de ander negatief beoordeeld. Een kijker uit Wageningen was weggezapt bij: 'Het langs de oude muren lopen, de oude stadsmuur. Het stukje over de perkenier en de nootmuskaat.' Andere deelnemers aan het panel vonden dit juist hoogtepunten van de uitzending.

De rapportcijfers op basis van aflevering vijf vertonen belangrijke verschillen ten opzichte van aflevering drie. Het optreden van Hans Goedkoop wordt hier lager gewaardeerd. Hij zakt van een 8 naar een 7,6. Op Twitter kwamen op basis van deze uitzending reacties dat Hans Goedkoop te prominent in beeld was. Ook in het kijkerspanel was discussie over de rol van de presentator. Sommigen vonden zijn aanwezigheid irrelevant of zelf afleiden terwijl anderen juist door Hans Goedkoop naar het einde van de uitzending werden geleid. Kijkers noemden de presentator regelmatig als het meest gewaardeerde element, maar bij anderen eindigde hij onder aan het lijstje. De muziek krijgt een 7,7 en scoort daarmee ongeveer hetzelfde als bij aflevering drie. Opvallend is dat de opbouw van deze uitzending hoger gewaardeerd wordt terwijl in aflevering vijf geen sprake is van een sterke dramatisering. De opbouw scoort nu een 8,2 ten opzichte van een 7,8 bij aflevering drie. De locaties kregen het hoogste rapportcijfer met een 8,3. In de ranglijst van meest boeiende elementen nemen de locaties dit keer een tweede plaats in. De actualisatie gaat

bij deze aflevering aan kop. De presentatie en de originele documenten volgen, net als bij aflevering drie, op zeer grote afstand. Het algemene rapportcijfer van deze kijkersgroep voor aflevering vijf is een 8,1. Dat is een halve punt hoger dan het cijfer voor aflevering drie.

Conclusie

Bestudering van Nederlandstalige en Engelstalige literatuur leverde zeven aanbevelingen op van (publieks)historici en televisiemakers voor de productie van een historische documentaire. Locaties, teksten en muziek, dramatisering, actualisatie, een herkenbare presentator, personificatie en originele documenten zouden elementen zijn die een geschiedenisprogramma voor een groot publiek interessant kunnen maken, zelfs als er geen archiefbeelden beschikbaar zijn. Deze elementen zien we alle zeven terug in *De Gouden Eeuw*, maar op basis van de drie publieksbronnen die voor dit onderzoek zijn geraadpleegd, kunnen we concluderen dat deze niet allemaal in dezelfde mate door de kijker worden gewaardeerd. Twitteraars reageerden het meest op de bezochte locaties en op de verbanden die gelegd werden tussen het heden en het verleden. Hoewel daar soms inhoudelijke discussies over ontstonden, waren de meeste tweets ook op dit punt positief. Ook over presentator Hans Goedkoop verschilden de twitteraars van mening, maar ook hier waren de positieve reacties in de meerderheid. Twitteraars reageerden bijna uitsluitend enthousiast op de locaties en de historische hoofdpersonen die in de afleveringen te zien waren. Het is opvallend dat zij daarbij vaak aangaven dat ze tot inzicht waren gekomen over een bepaald onderwerp. Over de dramatisering lieten twitteraars zich nauwelijks horen terwijl in enkele afleveringen sprake was van een sterke gedramatiseerde opbouw. Ook over de getoonde originele documenten of de achtergrondmuziek kwamen weinig reacties op Twitter.

Uit de kijkanalyse van de stichting Kijkonderzoek komt ongeveer hetzelfde beeld naar voren. Afleveringen waarbij actualisering en mooie locaties de boventoon voeren, haalden de hoogste kijkcijfers en hielden de kijkers het beste vast. De afleveringen drie en dertien kennen een sterke gedramatiseerde opbouw van het verhaal met een begin, een midden en een slot. Toch wist deze spanningsboog de kijker minder goed vast te houden dan bij sommige andere afleveringen waarin geen sprake is van dramatisering. Aflevering zes is daarvan het beste voorbeeld. De mooie beelden van de Amsterdamse grachtengordel en de Beemsterpolder in combinatie met de sterke verbanden die Hans Goedkoop legt

tussen de zeventiende eeuw en het heden wisten ongeveer een miljoen kijkers te bereiken. In deze aflevering is nauwelijks sprake van personificatie. In andere afleveringen spelen kopstukken uit de Gouden Eeuw een prominentere rol. Over het algemeen zagen we een stijgende trend in de kijkcijfers als het verhaal over een duidelijke hoofdpersoon gaat. Dat was vooral het geval bij de bekende namen, zoals Michiel de Ruyter en Rembrandt van Rijn. Die stijgende lijn in de kijkcijfers was ook te zien bij sterke actualisering en mooie of herkenbare locaties, zoals de Leidse binnenstad of Sint Petersburg. Andere locaties spraken blijkbaar minder tot de verbeelding. Zo haakten grote groepen kijkers af toen de Engelse stad Norwich in beeld kwam. Ook als presentator Hans Goedkoop langer in een archief verbleef, was een duidelijke daling in het kijkcijfer zichtbaar. In de meeste gevallen daalde het aantal kijkers op het moment dat een deskundige een paar minuten in een donkere ruimte originele documenten besprak. Op basis van de kijkanalyses is weinig te zeggen over de waardering over de presentator of de achtergrondmuziek.

Het kijkerspanel laat op sommige punten een ander beeld zien dan Twitter of de kijkanalyses. Deze kijkers gaven over het algemeen aan dat zij de actualisering zeer waardeerden, maar anderen waren toch meer geïnteresseerd in het historische verhaal zonder de relatie met het heden. Over de dramatiserende opbouw van aflevering drie over Van Oldenbarnevelt en Maurits spraken de leden van het kijkerspanel die deze uitzending herbekeken zich positief uit. In tegenstelling tot de twitteraars benoemden zij nauwelijks de elementen van actualisering of de prominente locaties. Toch is het rapportcijfer voor aflevering drie met een 7,6 lager dan het rapportcijfer voor aflevering vijf. Dat is een 8,1. Zowel het kijkerspanel van aflevering drie als het kijkerspanel van aflevering vijf reageerden vooral op de historische figuren die in deze uitzendingen een hoofdrol spelen. Daarnaast waren actualisering en locaties de elementen die zij het meest waardeerden. De presentatie en de vertoning van originele documenten volgden vaak op enige afstand.

De uitkomsten van dit onderzoek kunnen we samenvatten in de volgende tabel.

Tabel 4: Samenvatting drie publieksbronnen

	Twitter	Kijkanalyse	Kijkerspanel
Actualisatie	++	++	++
Locaties	++	+	+
Personificatie	+	+	++
Presentatie	+	X	+
Dramatisering	–	–	+
Documenten	–	– –	–
Muziek en teksten	–	X	+

X = Niet van toepassing

Op basis van de bovenstaande resultaten waag ik mij aan enkele aanbevelingen voor makers van toekomstige historische televisieprogramma's om een zo groot mogelijk publiek te bereiken. Ik loop daarbij de zeven elementen nog eens langs. Hoewel er discussie bestaat over de wenselijkheid van actualisering in een historische productie, blijkt de kijker van *De Gouden Eeuw* de verbanden tussen heden en verleden zeer te waarderen. Dat kan er op wijzen dat Nederlanders geschiedenis vooral interessant vinden als het relevant is voor eigen leefwereld. Dat betekent niet dat twee periodes altijd met elkaar vergeleken moeten worden. Hiermee begeven historici en programmamakers zich inderdaad op glad ijs, omdat twee periodes nooit volledig met elkaar te vergelijken zijn. Ik zou adviseren om hedendaagse situaties te verklaren door situaties uit het verleden in plaats van de vergelijking te maken. De relatie tussen de hedendaagse aandelenhandel en de oprichting van de VOC is evident. Daarentegen levert de vergelijking van de huidige immigratie van moslims met de immigratie van (voornamelijk) calvinisten aan het begin van de Gouden Eeuw problemen op.

Locaties vormen een belangrijke oplossing voor makers van televisieprogramma's over periodes vóór 1900, waarvan geen bewegende archiefbeelden bestaan. Schilderachtige, herkenbare en aansprekende decors zijn aantrekkelijk voor de kijkers. Een historische binnenstad of het typische Hollandse landschap zijn goede voorbeelden, maar het geldt ook voor exotische beelden uit Indonesië. Televisiemakers zouden hun verhaal zo veel mogelijk op dergelijke locaties moeten vertellen om een zo groot mogelijk publiek te bereiken.

Een ander traditioneel hulpmiddel voor televisiemakers is het opvoeren van een hoofdpersoon tijdens de uitzending. Ook de kijker van *De Gouden Eeuw* weet dat te waarderen. Toch blijkt uit dit onderzoek dat deze vorm van personificatie niet strikt noodzakelijk is om het grootst mogelijke publiek te bereiken. Aflevering zes kende het hoogste aantal kijkers. Alleen de elementen actualisering en locaties speelden daarbij een hoofdrol. Leeghwater werd pas laat in de uitzending op het toneel gebracht. Ook andere uitzendingen zonder duidelijke hoofdpersoon werden net zo goed of zelfs beter bekeken dan uitzendingen waarbij een prominente rol was weggelegd voor een kopstuk uit de Gouden Eeuw en leverden net zoveel positieve reacties op bij twitteraars.

Een presentator is een andere vorm van personificatie die televisiemakers onmisbaar vinden bij een programmaserie over een historisch onderwerp. Ik denk dat ze daar gelijk in hebben. Niet alle kijkers van *De Gouden Eeuw* zijn enthousiast over Hans Goedkoop als presentator, maar iedereen die met zijn hoofd op televisie komt, oogst lof en kritiek. In de literatuur was al sprake van de wetende en de nieuwsgierige presentator. Hans Goedkoop schaarde zich voor deze serie vooral in de tweede categorie. Misschien kan hij dan ook iets minder op de voorgrond treden en bijvoorbeeld meer laten vertellen door de deskundigen of zijn conclusies trekken in voice-overs.

Over de muziek en de teksten spraken weinig kijkers zich uit. Toch vind ik dit ook een noodzakelijk element in een historische televisiedocumentaire. Ik denk ik dat het publiek de muziek en goede duidelijke teksten pas mist als deze afwezig zijn of slecht zijn uitgevoerd. Muziek is sfeerbepalend.

Dramatisering lijkt een noodzakelijk element om een zo groot mogelijk televisiepubliek te bereiken, maar dat blijkt niet het geval. Afleveringen met een dramatiserende opbouw scoren minder goede kijkcijfers, kritieken en rapportcijfers dan afleveringen waarbij vooral sprake was van actualisering en mooie locaties. Ik noem daarbij ook de vele reacties op Twitter en van het kijkerspanel waarin kijkers hun waardering uitspraken over het feit dat ze nieuwe inzichten hadden kregen. Er lijkt een groot publiek te zijn voor educatieve geschiedenisprogramma's zonder amuserende effecten, zoals een spannend verhaal. Bij dramatisering moet de verteller een goede beschrijving geven van de historische situatie. Dat gaat ten koste van de actualisering waar de kijker eigenlijk meer interesse voor heeft. Ik zeg niet dat programmamakers nooit gebruik moeten maken van dramatisering in een

historische televisiedocumentaire. Dit onderzoek toont wel aan dat dramatisering niet nodig is om een groot televisiepubliek te bereiken.

Over de bezoeken aan archieven en het bekijken van originele documenten spreekt de kijker van *De Gouden Eeuw* nauwelijks zijn waardering uit. Minutenlange gesprekken over onleesbare teksten in donkere kamers zijn te weinig aantrekkelijk voor een groot televisiepubliek. Wellicht zouden deze documenten met speciale technieken met meer vaart getoond en besproken kunnen worden. En een bezoek aan een archief kan ook gepresenteerd worden als een spannende zoektocht. Het is de uitdaging om juist bij de behandeling van originele documenten de beste sprekers en vorm te vinden. Dat is een mooie opgave voor televisiemakers bij een volgende Nederlandse geschiedenisserie.

Geraadpleegde literatuur:

- Agterberg, R., Goedhart, N., Gouden eeuw blijkt gouden greep, *DUB* 20 maart 2013.
- Ahn, Y., Lehmann, S., Mislove, A., Onnela J., Rosenquist, J. J. N., *Understanding the Demographics of Twitter Users* (Palo Alto 2011).
- Akkermans, M., Bighelaar, S. v. d., *Gebruik en gebruikers van sociale media* (Den Haag 2013).
- Bell, E., Gray, A., History on television, charisma, narrative and knowledge, *European Journal of Cultural Studies* 2007 10, 113-133.
- Blokker, B., Blokker, J., Blokker jr., J., Nederland in twaalf moorden: replek. In: *Tijdschrift voor Geschiedenis* 2009 (3), 391-393.
- Boer, E.H.D. de, De historicus en het grote publiek, In: *Geschiedenis in de praktijk* ('s-Gravenhage 1994), 130-147.
- Bremner, I., History without Archives: Simon Schama's *A History of Britain*. In: *The Historian, Television and Television History* (Luton 2001), 63-75.
- Brent Toplin, R., History on television: A Growing Industry, *The journal of American History* vol. 83 (1996), afl. 3, pag. 1109-1111.
- Downing, T., Screen saviours, *History today* vol. 59 (2009), afl. 8, pag. 40-42.
- Edgerton, G. R., Introduction: Television as Historian: A Different Kind of History Altogether. In: *Television histories : shaping collective memory in the media age* (Lexington 2001), 1-16.
- Frijhoff, W. T. M., *Dynamisch erfgoed* (Amsterdam 2007).
- Geelen, J.P., Geschiedenis, *Volkskrant* 9 januari 2013.
- Graham, R., ed., *The historian, television and television history : a collection* (Luton 2001).
- Groot, J. de, *Consuming history : Historians and Heritage in Contemporary Popular Culture* (Abingdon 2009).
- Huiskens, R., De VOC-mentaliteit in de serie De Gouden Eeuw, *Popcornculture* 8 januari 2013.
- Jansen Hendricks, G., How to present riots that have not been filmed. In: *The Historian, Television and Television History* (Luton 2001), 55-61.
- Knevel, P., Het verleden is niet van historici, *Geschiedenismagazine* vol. 4 (2008), afl. 4, pag. 26-29.

- Liempt, A. van, *Verleden van Nederland: geen re-enactment, geen interview*. In: *Tijdschrift voor Geschiedenis* 2009 (3), 388-390.
- Nauta, H., Toen Amsterdam het New York van de wereld was, *Trouw* 7 december 2012.
- Roberts, G., The Historian and Television – a methodological survey. In: *The Historian, Television and Television History* (Luton 2001), 1-7.
- Rooijen, M. van, Inleiding tot de publieksgeschiedenis, In: *Geschiedenis in de praktijk* ('s-Gravenhage 1994), 7-25.
- Rosenstone, R. A., *History on film/ Film on history* (Harlow 2006).
- Schama, S., Fine-cutting Clio, *The Public Historian*, Vol. 25, No. 3, 15-25.
- Sorlin, P., Historians at the Crossroads: Cinema, Television and after? In: *The Historian, Television and Television History* (Luton 2001), 25-31.
- Verhoeven, D., *Met open vensters Nijmeegse geschiedenis tussen wetenschap en publiek* (Nijmegen 2009).
- Vos, Ch., Breaking the Mirror: Dutch Television and the History of the Second World War. In: *Television histories : shaping collective memory in the media age* (Lexington 2001), 123-142.
- Vos, Ch., Op zoek naar een Nederlandse identiteit. De verbeelding van de vaderlandse geschiedenis in *Verleden van Nederland* en *Nederland in twaalf moorden*. In: *Tijdschrift voor Geschiedenis* 2009 (3), 378-383.
- Vos, Ch. *Bewegend Verleden* (Amsterdam 2004).
- Vree, F. van, De mythe Nederland. In: *Tijdschrift voor Geschiedenis* 2009 (3), 384-387.
- Vroman, L., *De cultuurgeschiedenis, door en voor de televisie vereenvoudigd en van uitleg voorzien* (Amsterdam 1984).
- Wansink, H., 'Van de zeventiende eeuw kunnen we veel leren', *Volkscrant* 8 december 2012.

Primaire bronnen:

- Dertien afleveringen van *De Gouden Eeuw* (www.uitzendinggemist.nl)
- Kijkcijferrapporten van de stichting Kijkonderzoek (www.kijkonderzoek.nl)
- Twitter #GoudenEeuw
- Eigen vragenlijsten bij een zelf geselecteerd panel
- www.marketingfacts.nl